

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Christian Hellström

Den allmänna fordringspreskriptionen

-

Något om tillkomstbegreppet i 2 § preskriptionslagen

Examensarbete
20 poäng

Handledare: professor Per Samuelsson

Civilrätt
Termin 9

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRKORTNINGAR	2
1 INLEDNING	3
1.1 Introduktion	3
1.2 Metod	4
2 HISTORIK	5
2.1 Inledande anmärkningar	5
2.2 Rättsläget före 1734	5
2.3 1734 års Handelsbalk	7
2.4 1826 år förslag till allmän civillag	8
2.5 1862 års preskriptionsförordning	10
2.6 SOU 1957:11	11
2.7 1975 års förslag	13
2.8 Lu 76/77:24	14
2.9 DsJu 77:14	15
2.10 Proposition 1979/80:119	16
3 GÄLLANDE RÄTT	17
3.1 Omfattning	17
3.2 Tidsbestämningar	18
3.2.1 Preskriptionstiden	18
3.2.2 Det första rättsfaktumets princip	18
3.3 Preskriptionsavbrott	19
3.3.1 Allmänt	19
3.3.2 Preskriptionsavbrott genom åtgärd av gäldenären	20
3.3.3 Preskriptionsavbrott genom åtgärd av borgenären	20
3.4 Övrigt	21
4 RÄTTSFALLSANALYS	22

4.1	Inledning	22
4.2	Fall som avgjorts enligt huvudregeln	22
4.2.1	NJA 1936 s. 385	22
4.2.2	NJA 1930 s. 27	23
4.2.3	NJA 1982 s. 573	23
4.2.4	NJA 1984 s. 600	24
4.3	Undantagsfall	24
4.3.1	NJA 1987 s. 243	24
4.3.2	NJA 1883 s. 200	27
4.3.3	NJA 1890 s. 239	27
4.3.4	NJA 1890 s. 334	28
4.3.5	NJA 1915 s. 626	28
4.3.6	NJA 1923 s. 541	29
4.3.7	NJA 2002 s. 142	30
4.4	Sammanfattande analys	30
4.4.1	Inledande anmärkningar	30
4.4.2	Partsrelationer	31
4.4.3	Fordringstyper	32
4.4.4	Tillkomstdagen	33
4.4.5	Pågående prestationer	33
4.4.6	Sammanfattning	33
4.4.7	Avslutning	34
4.5	Skäl för undantag	36
5	AVSLUTNING	38
5.1	Inledande anmärkningar	38
5.2	Gällande principer	38
5.3	Illustration	39
	LITTERATURFÖRTECKNING	41
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	42

Sammanfattning

Denna uppsats behandlar tillkomstbegreppet i 2 § PL. Att en fordran preskriberas innebär enligt PL att borgenären förlorar sin rätt till betalning. Skulden som sådan lever kvar och kan i vissa fall användas till kvittning. Skulle gäldenären betala trots att fordringen är preskriberad kan han inte kräva tillbaka betalningen. En fordran preskriberas enligt huvudregeln tio år efter dess uppkomst. Undantaget är konsumentfordringar som preskriberas tre år efter deras uppkomst. Preskriptionstiden kan förlängas om endera av parterna bryter preskriptionstiden i enlighet med 5 § PL.

I uppsatsen görs inledningsvis en historisk genomgång av preskriptionslagstiftningen, från 1600-tal till nutid, med fokus på utgångspunkten för beräkningen av preskriptionstid. Det kan därvid konstateras att det finns en huvudregel som slår fast att en fordran skall anses uppkommen den dag då avtalet den grundas på ingicks. Detta gäller även för villkorade fordringar och fordringar som inte förfallit till betalning eller där villkoret ännu inte uppfyllts. Denna utgångspunkt har i doktrin preciseras i *det första rättsfaktumets princip*.¹ Efter historiken ges en kort översikt över den allmänna fordringspreskriptionen såsom den regleras i preskriptionslagen.

Preskriptionslagen är ingen lätt lag att tillämpa och följaktligen finns det gott om prejudikat på området. Jag har utvalt ett antal representativa rättsfall som refereras och analyseras efter genomgången de svenska preskriptionsreglerna. Vid analysen framkommer att praxis stöder tillämpningen av det första rättsfaktumets princip. Men det kan också konstateras att praxis uppvisar fall då utgångspunkten för preskriptionstiden flyttats fram till än senare tidpunkt än avtalsdagen. Gemensamt för dessa fall är att de gäller fordringar på skadestånd i perdurerande avtalsförhållanden, det vill säga avtalsförhållanden där parterna löpande utför prestationer till skillnad från ett köp där det endast presteras vid själva transaktionen. Allra tydligast framgår detta av NJA 1987 s. 243 där HD även tillhandahåller en beskrivning av de fall då man kan avvika från det första rättsfaktumets princip. Dessa fall karakteriseras av att de gäller fordringar som uppstår inom perdurerande kontraktuella relationer. Ytterligare en förutsättning har varit att borgenären inte haft anledning att anta att fordringen skulle behöva uppstå. Utifrån dessa rättsfall kan, inte helt okontroversiellt, en undantagsregel skönjas. En regel med innebörden att preskriptionstiden för vissa inomobligatoriska fordringar i perdurerande avtalsförhållande räknas från den dag de uppkom och inte tio år från dagen då huvudavtalet ingicks.

¹ För en utförligare beskrivning se kap 3.2.2

Förkortningar

AvtL	Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område
Ds	Departementsserien
FAL	Försäkringsavtalslagen
HD	Högsta domstolen
HL	Jordabalken kap 12 (Hyreslagen)
HovR	Hovrätten
HR	Häradsrätten
Lu	Lagutskottet
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
PF	Kunglig förordning om tioårig preskription och om kallelse å okända borgenärer
PL	Preskriptionslag (1981:130)
Prop.	Regeringens proposition
RB	Rättegångsbalken
SFS	Svensk författningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar

1 Inledning

1.1 Introduktion

Det har sedan länge funnits regler som inneburit att bevismedel efter viss tid inte kunnat användas vid rättegång eller att en borgenär inte kunnat kräva betalning för sin fordran hos gäldenären därför att det gått allt för lång tid sedan lånet gavs. Eller mera allmänt, regler innebärande att en rättighetsinnehavare efter viss på förhand fixerad tid förlorar sin rättighet.² Regler med denna verkan kallas preskriptionsregler. Ursprunget har sökts i både den germanska och den romerska rätten. En mer detaljerad redogörelse för ursprunget ligger dock utanför syftet med denna uppsats som kommer att behandla den nu gällande preskriptionslagstiftningen. Preskriptionsregler finns i alla rättssystem. Den svenska preskriptionslagens rötter återfinns i 1862 års PF, vars förarbeten står att finna i 1826 års förslag till allmän civillag. Det innebär att detta är ett av få rättsområden där praxis från 1800-talet fortfarande kan vara relevant vid lösningen av ett rättsligt problem. Att det förhåller sig på så sätt ger den intresserade skäl att studera historiska juridiska verk av bland annat Nehrman³ och Rålamb⁴ där preskription diskuteras. Även det faktum att den svenska lagstiftningen lämnar läsaren med vissa frågetecken i kombination med den för borgenären svåra rättsföljden av preskription, förlust av sin rättighet, gör ämnet än mer intressant och värt att studera.

Med tanke på den verkan preskription har för två avtalsparter är det oerhört viktigt att kunna förutsäga när preskription inträffar. Enligt 2 § PL preskriberas en fordran 10 år efter dess *tillkomst*. Lagen beskriver däremot inte närmare vilken dag som skall anses vara tillkomstdagen. Enligt praxis, den förra lagen och doktrin, PF, räknas preskriptionstiden från den dag då skuldebrev eller annan handling, som fordringen grundas på, gavs, eller fordringen på annat sätt tillkom. Vid PL:s tillkomst hade lagstiftaren inga intentioner att ändra rättsläget på denna punkt. Ordföljden *på annat sätt* innebär en otydlighet. För lösning av denna otydlighet tillämpas *det första rättsfaktumets princip*,⁵ som i korthet innebär att en fordran skall anses tillkommen den dag då det första för fordringen nödvändiga rättsfaktumet inträffar. Denna princip framgår inte av lagtexten, men har stöd i praxis och doktrin. HD har i ett flertal fall prövat frågor rörande just en fordrans tillkomst enligt preskriptionslagen. Rättsläget kan därför inte sägas vara glasklart på denna punkt. Syftet med föreliggande uppsats är att, med anledning av det oklara rättsläget, analysera tillkomstbegreppet i 2 § PL samt att ge svar på frågan

² Lindskog s. 30

³ Professor i allmän lagfarenhet vid Lunds Universitet, f. 1695 d. 1769

⁴ ”Genom sina grundliga och omfattande kunskaper, sin vältalighet, sitt mod och sin själfständighet höjde sig R. öfver flertalet af tidefarfvets märkligare personligheter” (N. Von Dardel i Peronhistorisk tidskrift 1902). Diplomat, rättslärare riksråd, f. 1622 d. 1698

⁵ För en utförligare beskrivning hänvisas till Kap 3.2.2

om vilka villkor som skall vara uppfyllda för att en fordran skall anses tillkommen i PL:s mening.

1.2 Metod

Eftersom uppsatsen ämnar belysa ett lagrum kommer argumentationen huvudsakligen att baseras på praxis och doktrin, men även på förarbeten och numera upphävd lag. Jag kommer inledningsvis att göra en historisk tillbakablick med avseende på tidpunkten för en fordrans uppkomst samt undersöka hur preskriptionsreglerna utvecklats och hur dessa beskrivits i den samtida doktrinen. Därefter kommer jag att redovisa ett antal relevanta rättsfall. Vad gäller praxis kan det konstateras att HD i ett antal fall, gällande fordringspreskription, haft anledning att avgöra när en fordran skall anses tillkommen. I några av dessa fall har domstolen kommit fram till en lösning som kan tyda på att en undantagsregel tillämpats. Dessa fall kommer att analyseras med utgångspunkt från de parametrar som ges i NJA 1987 s. 243. Att jag valt att utgå från detta fall som varken är det första eller sista beror på att HD där argumenterar tydligt för den slutsats de valt. Analysen kommer även att inbegripa ett antal rättsfall som följt huvudregeln. Resultatet kommer jag att tydliggöra genom en tillämpning av detsamma på ett vanligt lokalhyresavtal. Att tillämpningen görs på ett hyresavtal beror på att det är ett vanligt avtal som till sin natur är långvarigt och som genom aviseringar och hyresinbetalningar ger upphov till kontakt mellan parterna.

2 Historik

2.1 Inledande anmärkningar

Den nu gällande svenska lagstiftningen är en modernisering av PF som i sin tur var en kodifiering av praxis.⁷ För att få en klar bild av rättsläget krävs därför en historisk tillbakablick. Eftersom jag med denna uppsats ämnar behandla tillkomstbegreppet i 2 § PL kommer jag att inleda med att ge en historik med avseende på just den frågan.

När det gäller frågan om från vilken tidpunkt preskriptionen skall räknas, har denna lösts på huvudsakligen två sätt av olika länders lagstiftare. Den första är att fordringens tillkomst utgör startpunkt och den andra är att man räknar preskriptionstiden från fordringens förfallodag. Den svenska PL räknar tiden för fordringens tillkomst som starttid för den tioåriga preskriptionen. Det skall även tilläggas att parterna, enligt 12 § PL, ges möjligheter att avtala om egna preskriptionstider inom vissa i lagen angivna ramar.

Att preskriptionstiden skall räknas från tiden för fordringens tillkomst fastslogs av lagstiftaren först i PF. Detta var dock ingen nyhet, utan preskriptionstiden har alltid räknats från den tidpunkten i Sverige. Rötterna till detta anses finnas i de medeltida norska reglerna om preskription av bevismedel. Dessa regler föreskrev en preskriptionstid av 20 år. Likaså föreskrev en dansk lag från Christian V:s⁸ tid att skuldebrev som var äldre än tjugo år var maktlösa.⁹

2.2 Rättsläget före 1734

Min historiska tillbakablick över de svenska preskriptionsreglerna i allmänhet och tillkomstrekvisitet i synnerhet kommer att inledas med en kunglig resolution från 13 maj¹⁰ 1622. Eftersom resolutionen är mycket gammal är det förenat med stora svårigheter att ta reda på dess verkliga verkan och syf-

⁷ Lindskog s. 38

⁸ Christian V var Kung av Danmark under perioden 1670-1699

⁹ Fehr s. 20 ff

¹⁰ "Frågandes huru Hans Maj:ts nådiga mening är, efter fast många Saker, såsom om Synner, gamle Häfdh förekomme, huru gamle saker Hans Maj:ts willie ähr, skole förtagne warde.

Hans Kongl. Maj:ts förklaring, att Hans Maj:t hafwer sig tillförende ther på förklarat, och will inge saker, som öfwer Tiugu eller Trettijo Åhr gamle ähre skole förtagas; skall och framdeles ett Special Mandat ther på uthgånet warda." Fehr s. 25, Rålamb daterar dock resolutionen till den 13 mars. Närmare efterforskningar kommer dock inte att göras.

¹³ Fehr s. 95: "Hans Kongl. May:tz mening om Giäldzfordran är, att den icke i tijd och rätterligen fordrar sin betalning af någon innan 20 år sig förlöpa, den samma Debitor må a solutione blifwa libererat, will ock Hans Kungl. May:t låta ett Mandat därpå utgå."

te. Jag nöjer mig därför med att konstatera att Kungen i denna resolution förklarar att han inte vill befatta sig med ärenden som är äldre än tjugo eller trettio år.

Det första stadgandet som uttryckligen gällde fordringspreskription kom år 1629.¹³ Kungen förklarade där att den gäldenär som inte blivit krävd på sin fordran inom tjugo år blev löst från förpliktelsen. Enligt Nordling gällde denna förklaring förmodligen ett enskilt fall och den blev därför inte allmänt kungjord.¹⁴ 1629 års kungliga förklaring blev dock med säkerhet allmänt kungjord genom Kungl. Maj:ts Resolutioner och förklaringar på Ridderskapetz och Adelns besvär vid Riksdagen den 29 November Anno 1680 51 §.¹⁵ Kungen biföll genom denna förklaring ridderskapets och adelns önskan om att alla skulder som inte blivit krävda eller varit förtigna under tjugo år skulle preskriberas. Denna resolution förklarades ytterligare av Kungl. Maj:t den 3 november 1691.¹⁶ Genom denna förklaring klargjordes att även krav, såväl skriftliga som muntliga, på betalning som ställts utanför domstol bröt preskriptionen.

Frågan om vilken tidpunkt som skulle räknas som startdag för preskriptionstiden framgår inte uttryckligen av dessa tidiga stadganden. Ser man endast till ordalydelsen i 1622 års resolution finner man att Kungen inte vill befatta sig med ärenden över en viss ålder. Att då räkna tiden från förfallodagen skulle inte ligga i Kungens intresse. I 1629 års bestämmelse sägs *innan 20 år sig förlöpa*, den slår dock ej fast från vilken tidpunkt dessa 20 år skall räknas. 1680 års bestämmelse talar om fordringar som i *20 år varit förtegnade och ej yrkade*, även här lämnas frågan, från vilken tidpunkt preskriptionstiden skall räknas, utan svar. 1691 års förklaring kastar inte heller något klart ljus över frågan, utan den beskriver hur preskriptionen avbryts. Med tanke på 1622 års resolution samt danska och norska preskriptionsbestämmelser, som räknat preskriptionen från avtalets tillkomst, är det rimligt att anta att preskriptionen räknades från fordringens tillkomst.¹⁷ Detta rimmar väl med att borgenärens intresse av att förhindra preskription ej fått gehör i de refererade lagarna. Även i samtida doktrin ges belägg för att detta kan stämma. Till exempel skriver Rålamb i ett verk från 1674¹⁸ att det finns domare som

¹⁴ Nordling s. 25

¹⁵ Fehr s. 96: "Kongl. May:t hafwer jämwäl i nåder agreerat Ridderskapetz och adelns ansökiande at alla skulder och private prætensioner, som hafwa warit i tiugo åhr förtegne, och ey rätteligen ther på yrkiade, måge blifwa ansedde för sådane, som aldeles äro abandonerade och genom præskription uphäfne; Wil ock förthenskul nådeligen anbefalla, at hans May:tz Konung Gustaf Adolphs Placat öfwer thetta måhl allom til så mycket bättre rättelse må genom Trycket blifwa publicerat."

¹⁶ Fehr s. 96: "Kongl. May:t hafwer i nåder låtit sig thetta målet underdånigst föredragas, och efter noga öfwerwägande för rättwist funnit, at Kongl. May:tz så wäl som Konung Gustaf Adolphs Högl. i åminnelse Resolutioner i thetta mål böra således förstås, at then hålles för rättelig sin skuld påtalt hafva, som med giltige skiäl kan bewisa sig inom 20 åhrs tid antingen sielf eller igenom någon annan, skrift- eller munteligen, hafwa låtit kräffa sin Debitor, fast än han honom icke therom hafwer sökt hos Dommaren eller Executoren"

¹⁷ Fehr s. 20 ff

¹⁸ Rålamb upplaga 2 första upplagan är daterad 1674 och är ej i denna del omarbetad.

räknar preskriptionstiden från *”thet dato som obligationen är gifwen”*¹⁹. Detta ansåg han vara oskäligt och argumenterade i stället för att preskriptionstiden skulle räknas från och med förfallodagen, eftersom borgenären inte kunde kräva lånet åter i samma stund som han gett det, utan måste låta gäldenären nyttja det utlånade. Denna argumentation fördes utifrån förhållanden i tyskromersk rätt.²⁰ Nehrman däremot gick emot Rålamb och anslöt sig till den ovan beskrivna uppfattningen, då han ansåg att en borgenär måste kräva sitt utestående lån åter inom 20 år från den dag då lånet gavs.²¹ Han intog således den idag härskande positionen. Sammantaget verkar det som att Rålamb stod för en teori som inte var gällande rätt och att Nehrman gav en mer korrekt bild av rättsläget.

2.3 1734 års Handelsbalk

Mellan åren 1734 och 1861 infördes ytterligare två lagregler. Den första i 1734 års handelsbalk 9 kap 12 §²² och den andra utfärdades 13 Juni 1800. Preskriptionsregeln i handelsbalken 9 kap 12 § slog fast att om *någon har fordran hos annan och kräver den ej innan 20 år äger han ingen talan därå*. Den förklarade även att preskriptionsregeln gällde för fordringar i varor eller annat.²³ Förordningen från 1800 förkortade endast preskriptionstiden från 20 till tio år. Anledningen till förkortningen var, enligt Nordling, att under 20 år kunde människor dö, bevisning försämmas eller försvinna, vilket kunde leda till långvariga och orättvisa rättegångar.²⁴ Förkortningen eliminerade givetvis inte ovanstående problem, men innebar ändå att en generell förbättring av bevismedlen.

Dock ger inte heller här lagstiftaren något uttryckligt svar på frågan från vilken dag preskriptionstiden skall räknas. Att lagen var otydlig på denna punkt kan möjligen bero på att det inte rädde någon oenighet om dess tillämpning.²⁵ Om frågan inte vållade några problem fanns det heller ingen anledning för lagstiftaren att införa mer bestämda regler. Jämförelse kan göras med den nya 2 § PL som inte avser att förändra rättsläget trots att den inte är lika tydlig som motsvarande bestämmelse i PF. Som argument för detta kan anföras ovan nämnda uttalanden av Rålamb som hämtar sina argument från tyskromersk rätt samt Nehrman som försvarar avtalsdagen som utgångspunkt för preskriptionen. Även Lindblad²⁶ skriver att preskriptionen skall räknas från den dag fordringen tillkom. Lindblad bygger sin argumentation på att, om syftet är bevisbegränsning, det endast

¹⁹ Rålamb s. 27

²⁰ Rålamb s. 27

²¹ Nehrman s. 304

²² *”Hafwer man fordran hos annan, i gods, penningar, eller hwad thet är, och kräfwet then ej skrifteliga, eller munteliga, eller gifwer an för Rätta, eller hos Konungens Befalningshafwande, inom tiugu åhr; äge sedan ingen talan ther å.”*

²³ ”Annat” kan tyckas vara en vag formulering, men eftersom uppsatsen inte avser att utreda preskriptionslagens fordringsbegrepp kommer denna formulering inte att utredas närmare.

²⁴ Nordling s. 38 f

²⁵ Fehr s. 32

²⁶ Lindblad s. 61 ff

på att, om syftet är bevisbegränsning, det endast är meningsfullt att räkna preskriptionstiden från fordringens tillkomst. Om tiden istället räknas från förfallodagen kommer preskriptionstiden att variera, vilket i sin tur leder till att gammal bevisning måste användas. Han säger också att för en villkorad fordring skall preskriptionen räknas från avtalsdagen och inte den dag villkoret går i uppfyllelse. Som exempel ger han följande: en person säljer sitt hemman och skriver in i avtalet att köparen förutom köpeskillingen varje år skall betala en viss summa pengar till säljaren. Skulle säljaren glömma detta för att sedan komma på det under det tolfte året fanns det enligt Lindblad domare som skulle ha gett säljaren möjlighet att kräva köparen på betalning för de senaste tio åren. Ett sådant slut, där domaren har räknat preskriptionen från det att varje villkor uppfyllts, det vill säga att säljaren fortfarande är i livet och kan kräva ersättning, är enligt Lindblad fel. Preskriptionen skulle ha räknats från tiden då avtalet ingicks.

Ett tecken på att praxis ändå inte var helt enhetlig finner man i Lagutskottets betänkande nummer 32 från 1844/45 års riksdag, där det framgår att det inom rättsväsendet finns skiljaktiga åsikter om från vilken dag preskriptionen skall räknas.

Sammantaget kan det konstateras att syftet med preskriptionen fram till och med PF är att förhindra rättegångar med på grund av ålder otillförlitlig bevisning. Detta syfte tjänar myndigheternas önskan om tillförlitliga rättegångar, dvs. det allmännas. Borgenärens intresse tas tillvara på så sätt att han genom att anmäla sin fordran inför behörig myndighet ges möjlighet att kräva betalning även efter att preskriptionstiden löpt ut. Lagtexten ger däremot inget svar på vad som händer när borgenären brutit preskriptionen. I doktrin argumenterades det för att ytterligare stärka borgenärernas ställning, till exempel anser Rålamb det oskäligt att räkna preskriptionen från avtalsdagen efter som borgenären inte kan kräva tillbaka lånet innan gäldenären nyttjat det lånade. Denna åsikt hävdar till skillnad mot då gällande rätt den enskildes rätt och innebär att förfallodagen är lämpligare som utgångspunkt för preskriptionen.

2.4 1826 år förslag till allmän civillag

År 1826 lade lagkommittén fram ett förslag till allmän civillag.²⁷ I detta lagförslag ingick reformerade preskriptionsregler. Dessa regler var införda i Handelsbalken 17 kap 12 §. Huvudsyftet med regler om preskription sägs här vara att begränsa användandet av alltför ålderstigen bevisning eftersom det ger upphov till osäkra rättegångar och kan försätta enskilda i ett vådligt tillstånd av ovisshet om egendom och rättigheter. Men man hade även tagit intryck av de åsikter som framförts av bland annat Rålamb och tagit borgenärens intressen i beaktande genom reglerna om preskriptionsavbrott, vilka gav borgenärerna ett enkelt sätt att förlänga preskriptionstiden. Lagkommittén konstaterade att utgångspunkten för preskriptionstiden tidigare inte tidi-

²⁷ Förslag till allmän civillag 2 uppl. 1838

gare definierats i lag och att det var en brist. Lagkommittén föreslog därför att lagen skulle precisera tidpunkten för preskriptionens början till fordringens tillkomstdag och om den baserades på skuldebrev, den dag då skuldebrevet utgavs.

Lagförslaget ger också svar på frågan om hur man skall behandla en fordran som förfaller till betalning efter mer än tio år från dess tillkomst. Det sägs då att borgenären *skall* avbryta preskriptionen innan tiden gått ut för att på så vis hålla fordringen vid liv. Här är ordvalet i förslaget av intresse. I motiven används nämligen inte *skall*, utan man skriver att borgenären *bör* erinra gäldenären om sin fordran, om den inte är förfallen till betalning inom tio år från dess tillkomst, för att hålla den vid liv. Innebar detta då att lagkommittén ansåg att domstolen skulle ges möjlighet att göra en objektiv bedömning av den uppkomna situationen på liknande sätt som när man har att bedöma om en avtalspart borde ha insett ett visst förhållande och därmed var i ond tro? Eller ville de kanske inte skapa en absolut regel. Ett sådant synsätt skulle gynna exempelvis den borgenär som inte visste om sin fordran förrän tioårspreskriptionen infallit. Bytet av *bör* mot *skall* innebar att det allmännas intresse gavs mer tyngd på bekostnad av borgenärernas intresse. Efter nästa tioårsperiod råder det enighet i motiven och förslaget om att borgenären skall avbryta preskriptionen på nytt om han vill hålla fordringen vid liv.

En formulering liknande lagkommitténs återfinns även i Professor Daniel Solanders anmärkningar över handelsbalken:

*"Den som wil förekomma sådan häfd bör, om han ej snart wil söka ut saken, låta den andra gifwa sig recipisse på, at han skrifteligen blifwit kraf.."*²⁸

Även Hasselrot använder sig, på samma sätt som lagkommittén, av ordet *bör* när det gäller preskriptionsavbrott för fordringar som inte är förfallna till betalning efter tio år från deras tillkomst:

*"Preskriptionens tidens utgångspunkt räknas från fordringens tillkomst. Fordringens förfallotid är i detta hänseende icke av någon betydelse. Om och viss förfallodag är bestämd, och den icke inträffar förrän efter tio år från uppkomsten av fordringen, bör fordringsägaren likväl utan avseende å förfallotiden, innan fordringen blir tio år gammal, vidtaga behörig åtgärd till preskriptionens avbrytande. Har fordringen tilläventyrs varit beroende av ett villkor, som vid preskriptionens slut ännu icke inträffat, utgör ej heller denna omständighet hinder för preskriptionen."*²⁹

Han ger ingen närmare förklaring till varför han skriver *bör* och inte *skall*. Kanske är det så att han anser det kan finnas omständigheter som gör att borgenären kan ursäktas för att inte ha vidtagit preskriptionsavbrytande åtgärder. Något som pekar på detta är hans verk *Handelsbalken jemte dithörande författningar* där han skriver att anspråk på skadestånd på grund av kontraktsbrott, vilket framställes inom tio år från det skadan inträffade, inte

²⁸ Fehr s. 117

²⁹ Hasselrot s. 20

är preskriberad, trots att mer än tio år förflutit från kontraktets ingående.³⁰ En förklaring till detta konstaterande kan sökas i hans resonemang om utgångspunkten för preskriptionstiden för fordringar uppkomna vid skada på en hyrd sak. Han skriver att om skadan uppkommit genom en brottslig handling på hyrestagarens sida räknas preskriptionen från tidpunkten för brottet. Men han går vidare och hävdar att även vid skada som beror på hyrestagarens vårdslöshet räknas preskriptionstiden från tidpunkten för skadan. Detta motiverar han med att det vore fel att skilja på fordringar uppkomna på grund av brott och fordringar uppkomna på grund av vårdslöshet. Att hyrestagaren påförs en vårdplikt genom avtalet ger inte någon grund för att räkna preskriptionstiden från avtalsdagen, såvida inte hyrestagaren explicit åtagit sig att hålla uthyraren skadelös. Om vårdplikten medförde att preskriptionstiden räknades från avtalsdagen skulle man, för att vara konsekvent, kunna resonera på samma sätt då fordringen uppstått ur en brottsligt gärning, eftersom gäldenären även där har en vårdplikt.³¹

Ovanstående visar att man i doktrin och lagförarbeten inte kunnat tänka sig att reservationslöst tillämpa det första rättsfaktumets princip utan att man öppnat upp för andra tolkningar av tillkomstdagen. De exempel som ges gäller inomobligatoriska skadeståndsfordringar där tillkomstdagen ansetts vara den dagen då skadan skedde och inte avtalsdagen.

2.5 1862 års preskriptionsförordning

Under 1854 års riksdag beslutades att införa en ny preskriptionslag i enlighet med 1826 års förslag. Dock med vissa tillägg vad det gällde möjligheten att göra preskriptionsavbrott om gäldenären inte var kontaktbar, samt att ordet hävd byttes ut mot preskription. På grund av kritik från högsta domstolen, av andra delar än de för uppsatsen aktuella, beordrade kungl:majt att frågan skulle utredas ytterligare.³² Den fortsatta utredningen bedrevs inom ramen för ny konkurslagstiftning. Vid 1860 års riksdag lade en enskild motionär ett förslag till ny preskriptionslag i enlighet med denna utredning. Förslaget godtogs och trädde i kraft den 4 mars 1862.³³ Förslaget motiverades inte av riksdagen.

Den nya lagen föreskrev i 1 § att preskriptionstiden skulle vara 10 år räknat från fordringens tillkomst och om den grundades på skuldebrev, 10 år från

³⁰ Hasselrot, Handelsbalken del 2, s. 221

³¹ Hasselrot, Handelsbalken del 6, s. 1174

³² Hasselrot s. 5 f

³³ 1 § PF första delen ”Var, som har fordran hos annan i penningar, eller vad det är, skall den genom stämning eller lagsökning, eller eljest skriftligen eller muntligen, hos gäldenären kräva inom tio år från den dag, då skuldebrev eller annan handling, varå fordran grundad är, gavs, eller fordringen annorledes tillkom; och vare fordringens tillkännagivande hos gäldenären lika ansett, som hade krav skett: är fordran ej till betalning förfallen så tidigt, att den inom tio år sökas eller krävas kan; då skall borgenär, inom sagda tids förlopp, gäldenären därom erinra. Vare ock borgenär skyldig att bevaka, som nu sagt är, inom vart tionde år ifrån den dag, då sista bevakningen skedde.....”

den dag då skuldebrevet gavs. För att avbryta preskriptionen krävdes att borgenären eller gäldenären framställde krav eller på annat sätt erkände fordringen. Enlig samma lagrum gällde detta även om fordringen ej var förfallen till betalning. I praxis har detta ansetts gälla även villkorade fordringar. Som exempel kan ges det fallet att en person lovat att utge en summa pengar till sin syster efter föräldrarnas död. Vid föräldrarnas frånfälle hade mer än tio år förflutit sedan löftet gavs och eftersom systemen inte bevakat sin fordran ansågs den preskriberad.³⁴

Dessa regler var inte undantagslösa. Vid stadigvarande avtalsförhållanden som avslutades med slutredovisning, till exempel förmynderskap, ansågs preskriptionen för alla uppkomna fordringar räknas från slutredovisningens inlämnande. Till denna kategori kunde även en nyttjanderättsinnehavares fordringar på en fastighetsägare och vice versa räknas om förhållandet skulle slutredovisas. Detsamma gällde även fordringar hänförliga till lös egendom i vilken nyttjanderätt upplåtits. Ytterligare ett undantag gällde för stadigvarande avtalsförhållande där periodisk redovisning skulle erläggas. Preskriptionstiden räknades då från varje enskild redovisning. Slutligen kan också nämnas att för stadigvarande avtalsförhållanden med periodiskt återkommande prestationer räknades preskriptionen från de enskilda prestationernas utförande.³⁵

Preskriptionstiden räknades på så sätt att den gick ut på tioårsdagen av fordringens tillkomst. Om fordringen grundades på ett skuldebrev gällde dateringen, om inget annat kunde bevisas. Om endast år eller månad var noterat skulle preskriptionen räknas från den förste i det året eller den månaden och om skuldebrevet var odaterat var det upp till fordringsägaren att visa att hans fordran ej var preskriberad.³⁶

2.6 SOU 1957:11

År 1951 utsågs revisionssekreteraren Mauritz Wijnblad till ensamutredare med uppgift att göra en översyn av preskriptionsreglerna. Målet var att införa gemensamma preskriptionsregler i Norden och utredningen gjordes därför i samarbete med de övriga nordiska länderna. Wijnblads utredning resulterade i ett förslag till ny preskriptionslag som publicerades i SOU 1957:11. För lagförslaget hade 1898 års norska preskriptionslag stått modell. Huvudsyftet med preskriptionen förutsattes i utredningen vara att effektivisera regleringen av fordringar. Vilket innebar att värdet av färskas bevismedel inte gavs lika hög prioritet. Att en borgenär skulle behöva vidta åtgärder redan innan hans fordring var förfallen till betalning ansågs stötande. Preskriptionsreglerna skulle få borgenärerna att snabbt kräva in sina fordringar eller i vart fall snabbt fastställa deras storlek och omfattning.³⁷

³⁴ Hasselrot s. 20 f

³⁵ Nordling s. 103 ff

³⁶ Hasselrot s. 20 f jfr dock Nordling s. 101

³⁷ Sou 1957:11 motiven, gäller hela 2.6 om inget annat anges.

Förslaget föreskrev tre olika preskriptionstider: 3, 10 och 20 år. Som huvudregel skulle en fordran preskriberas 10 år från dess förfallodag. Men de flesta fordringarna skulle preskriberas efter tre år. Att huvudregeln skulle vara tio år berodde på att det var lättare att definiera de fordringar som skulle preskriberas efter tre år än de som skulle preskriberas efter tio år. Tre års preskriptionstid skulle gälla för fordringar i samband med överlåtelse av lös egendom, nyttjanderätter till fast och lös egendom, hyra av husrum, utbildning, transporter samt arbete. Vidare skulle utdelning från aktiebolag och ekonomiska föreningar omfattas. Den korta preskriptionstiden skulle även gälla för periodiska fordringar såsom pensioner. Slutligen kan även nämnas att utomobligatoriska skadestånd och återbäring av felaktiga betalningar skulle preskriberas efter tre år. Att preskriptionstiden endast skulle vara tre år motiverades med att denna typ av fordringar normalt reglerades omgående. Det ansågs också orimligt att denna typ av rättsförhållande skulle vara allt för länge på grund av den påfrestningar det skulle innebära för de inblandades bokföringar och ekonomier.

För fordringar utan bestämd förfallodag skulle en preskriptionstid på 20 år från deras tillkomst gälla. Till denna kategori skulle även fordringar på utomobligatoriskt skadestånd höra om förfallodagen var obestämd. Övriga fordringar skulle omfattas av huvudregeln som föreskrev 10 års preskription från förfallodagen. Även fordringar grundade på skuldebrev och dom var hänförliga till denna kategori.

Wijnblad ansåg inte att införandet av förfallodagsprincipen skulle vålla några större svårigheter för domstolarna. Det skulle i vart fall inte vara svårare att konstatera vilken dag som var förfallodag än att konstatera tillkomstdagen. Dessutom hade både Norge och Danmark liknade lagar och dessa fungerade utmärkt.

Slutligen kan nämnas att för att mildra effekterna som en borgenär kunde drabbas av på grund av den korta preskriptionstiden fanns det vissa skyddsregler. Dessa innebar att preskriptionstiden kunde förlängas vid vissa tillfällen. Om till exempel gäldenären lämnat oriktiga eller vilseledande uppgifter och borgenären därför inte kunde avbryta preskriptionen i rätt tid skulle preskriptionstiden förlängas till tre år efter det att borgenären fick erforderlig kännedom om tingens rätta beskaffenhet. Det fanns också regler som skyddade borgenären i de fall då gäldenären saknade känd hemvist.

Wijnblads förslag vann inte gehör hos remissinstanserna, vilka inte ville lägga förslaget till grund för ny lagstiftning. Enligt kritikerna var förslaget alldeles för krångligt och svårtillgängligt. Man förutsåg att systemet med de olika preskriptionstiderna skulle vålla problem för rättstillämpningen. Däremot var de flesta positiva till en förkortning av preskriptionstiden för vissa typer av fordringar. Den svenska regeringen lade ingen proposition med anledning av förslaget. Under perioden fram till 1975 tog nordiska rådet initia-

tiv till samnordisk reglering av preskriptionsinstitutet. Det förekom även andra multilaterala initiativ, de blev dock resultatlösa.³⁸

2.7 1975 års förslag

1975 presenterades det lagförslag som skulle bli det sista inom ramen för det nordiska samarbetet. Ett liknande förslag hade lagts fram i Norge redan 1972. Däremot lades inget förslag till ny lag fram i Finland.

Huvudsyftet med preskriptionsregler antogs här vara att få till stånd en avveckling av fordringsförhållanden inom rimlig tid. Långa avvecklingstider kunde innebära svårigheter att bevisa fordringsförhållandenas rätta tillstånd, vilket skulle kunna leda till att vissa borgenärer krävde och fick dubbel betalning. För att tvinga fram en snabbare avvecklingstakt skulle inte bara preskriptionstiderna kortas, utan det skulle även bli svårare att göra preskriptionsavbrott.³⁹

Förslaget innebar att alla fordringar skulle preskriberas tre år från förfalldagen. För att motverka långa preskriptionstider på grund av sen förfalldag fanns en begränsningsregel som innebar att preskription även inträdde tio år från fordringens tillkomst. Förslaget innehöll dessutom en specialregel för fordringar som var beroende av ett suspensivt villkor, vilket innebär att fordringens existens är beroende av en framtida händelse. För denna typ av fordringar skulle preskriptionstiden räknas från den dag villkoret uppfylldes. I förslaget exemplifieras detta av en vitesklausul i ett avtal. För det fall att vitesklausulen blev tillämplig och en fordran uppstod skulle preskriptionstiden inte räknas från avtalets ingående utan från den dag vitesklausulen utlöstes.

Lagen skulle vara tvingande, med undantag för avtal om preskriptionstid i skuldebrev. Det fanns också lagstadgade undantag från den treåriga preskriptionen i lägen då den kunde te sig alltför orättvis. Undantag kunde göras då borgenären inte kunde avbryta preskriptionen på grund av force majeure på sin sida eller om han inte kände till sin fordran, gäldenär eller dennes hemvist. Undantag av dessa anledningar kunde medges med maximalt 10 år.

För att ytterligare förkorta preskriptionstiderna skulle reglerna för hur man åstadkom giltigt preskriptionsavbrott skärpas. Försättningsvis skulle det krävas av borgenären att han inledde någon form av rättsligt förfarande. Om fordringen inte var förfallen till betalning endast krävdes en skriftlig erinran. Preskriptionsavbrott innebar att ny tid skulle räknas. Verkan av preskriptionen var förlorad talerätt, med i vissa fall bibehållen kvittningsrätt.

³⁸ Ds Ju 1975:11 s.25 f

³⁹ Ds Ju 1975:11 s.24 ff, gäller hela 2.7

På grund av den hårda kritik promemorian fick av remissinstanserna omarbetades förslaget av regeringen och lades senare fram inför riksdagen i prop. 1976/77:5. I propositionen hade utgångspunkten för preskriptionen ändrats från förfallodagen till den dag då fordringen tidigast kunnat göras gällande. Man hade också slopat den alternativa preskriptionen tio år efter fordringens tillkomst. Även regeln om möjlighet att avtala om preskriptionen vid löpande skuldebrev togs bort. Den ersattes av en bestämmelse med innebörden att en fordran på grund av löpande skuldebrev eller annat skriftligt skuldbevis skulle preskriberas efter tio år från det att den tidigast kunnat göras gällande, om det inte var frågan om en konsumentfordring.

2.8 Lu 76/77:24

Riksdagens ställningstagande till förslaget till prop. 1976/77:5, framgår av lagutskottets betänkande i frågan.⁴⁰ Utskottet inledde sin behandling av ärendet med att hålla en hearing med bland andra företrädare för näringslivet. Det framkom då att man inom näringslivet ansåg att kravet på inledande av rättsligt förfarande för preskriptionsavbrott var orimligt i stadigvarande affärsförhållanden där en enstaka fordring var tvistig. Det ansågs också vara olyckligt att borgenären vid ett handlån var tvungen att gå till domstol för att avbryta preskriptionen, eftersom handlån ofta ges till bekanta. Utskottet fortsatte med att konstatera att nuvarande regler var över hundra år gamla och att en modernisering av språket därför kunde behövas. Men de underströk också att åldern i sig inte var ett skäl till att genomföra en genomgripande förändring av reglerna.⁴¹

En av anledningarna till att förkorta preskriptionstiden var att gäldenärer skulle kunna bli krävda på dubbel betalning och, på grund av att lång tid förflutit sedan den första betalningen, ha svårt för att värja sig mot det nya kravet. Utskottet konstaterade efter pressuppgifter och upplysningar av konsumentverket att det förekom drygt tio sådana fall om året. Fallen avsåg oftast konsumenttjänster, reparationen och annat arbete på fast egendom.

Utskottet trodde att förslaget skulle inverka skadligt på näringslivet och eftersom behovet av en enhetlig nordisk lagstiftning ej vägde upp dessa olägenheter ansåg man sig inte kunna anta förslaget. Men utskottet menade ändå att det var påkallat med en förkortning av preskriptionstiden för konsumentfordringar och uppdrog åt regeringen att närmare utreda frågan. Utredningen presenterades i Ds Ju 77:14.

⁴⁰ Lu 76/77:24

⁴¹ Lu 76/77:24 s. 19 ff

2.9 DsJu 77:14

Lagutskottets yttrande Lu 76/77:24 gav upphov till en utredning som publicerades i DsJu 77:14. Utredningen följde lagutskottets yttrande. Det innebar att den allmänna tioåriga preskriptionen behölls och att nya regler för konsumentfordringar skulle införas. I valet mellan att införa specialregler för konsumentfordringar i berörda lagar eller införa ett mer generellt stadgande i preskriptionslagen, valdes det senare. Beslutet motiverades med att det var onödigt krångligt att ha spridda regler för olika fordringslag. Utredningen ansåg också att det fanns ett behov av att modernisera språket i PF, eftersom de ålderdomliga formuleringarna kunde ge upphov till missförstånd. Vad gällde andra förändringar fastslog utredningen att sådana inte var påkallade om inte lagutskottet uttalat ett behov av förändring.⁴²

Syftet med att införa nya konsumentregler var att det ansågs vara ett allmänt intresse att konsumentfordringar avvecklades i en snabbare takt än tidigare. Som utgångspunkt för preskriptionstiden valdes dagen för fordringens tillkomst. Valet av denna utgångspunkt innebar att reglerna blev enhetliga med avseende på utgångspunkt för preskriptionen. Denna utgångspunkt ansågs också vara enklast att fastslå vid tvist, samt den tidigaste utgångspunkten för beräkning av preskriptionstid, vilket ytterligare skulle förkorta preskriptionstiderna. Preskriptionstiden skulle vara tre år för alla konsumentfordringar såvida de inte grundades på löpande skuldebrev. Då skulle den vanliga preskriptionstiden gälla.

Vidare ansåg utredningen att reglerna rörande preskriptionsavbrott då gäldenären hade okänd hemvist skulle tas bort. De var överflödiga eftersom rättegångsbalken erbjöd i stort sett samma skydd. Utredningen ansåg heller inte att det fanns behov av skyddsregler, av den typ som fanns i 1976 års proposition, om fordran eller gäldenären var okänd för borgenären. Som exempel på fall där tillkomstprincipen kunde ställa till problem anfördes produkt och miljöskador. Eftersom utskottet ej berörde frågan ansåg utredningen att det inte fanns behov av någon ändring av gällande rätt, utan föreslog istället lagstiftaren att införa specialbestämmelser i lämpliga lagar.⁴³ Inte heller vid inomobligatoriska skadestånd ansåg de att nya regler var påkallade eftersom avtalsparterna lätt kan förutse framtida händelser och därmed vidta lämpliga åtgärder.

När det gällde preskriptionsavbrott ville man endast göra en ändring i borgenärens möjligheter till preskriptionsavbrott. Enligt gällande rätt räckte det med att borgenären gjorde en muntlig erinran. Utredningen föreslog att en erinran i fortsättningen skulle vara skriftlig.

⁴² Ds Ju 77:14 motiven

⁴³ Sådana finns exempelvis i Miljöbalken 24 kap 13 §.

2.10 Proposition 1979/80:119

I propositionen framfördes inte några större nyheter, den gick helt på utredningens linjer. Det konstaterades att språket i preskriptionsförordningen var omodernt och att det kunde leda till missförstånd. Eftersom preskriptionsreglerna var viktiga för allmänheten ansågs det angeläget att de skulle bli mer lättfattliga. I övrigt ville man inte göra några mer genomgripande ändringar. Detta innebar att preskriptionstiden även fortsättningsvis i allmänhet skulle vara tio år från fordringens tillkomst, men om det gällde en konsumentfordring skulle tiden förkortas till tre år. Regeringen fann i likhet med utredningen inga skäl att införa specialregler för de fall då borgenären inte kände sin fordran eller gäldenär. För preskriptionsavbrott skulle det även i fortsättningen räcka med att gäldenären genom ord eller handling erkände skulden. För borgenären skulle reglerna inte förändras på annat sätt än vad utredningen föreslog. Propositionen antogs av riksdagen och den nya preskriptionslagen (SFS 1981:130) utfärdades 1981-01-29.⁴⁴

⁴⁴ Prop. 1979/80:119 s. 22 ff

3 Gällande rätt

3.1 Omfattning

De nu gällande reglerna om fordringspreskription återfinns i PL, vilken innehåller de allmänna reglerna för fordringspreskription. Det finns även preskriptionsregler i andra lagar såsom till exempel FAL och HL, dessa regler kan samlas under benämningen *specialpreskription*.

Enligt 1 § PL gäller lagen preskription av fordringar. Av förarbetena framgår att lagstiftaren inte eftersträvade någon förändring av fordringsbegreppet i och med införandet av PL. PF omfattade enligt 1 § fordringar i ”...penningar, eller vad det är...”. Detta innebär enligt förarbetena att PF skall anses omfatta alla slags fordringar oavsett om de gäller pengar, varor, tjänster eller andra prestationer. Lagen omfattar inte sakrättsliga anspråk, dvs. äganderätt, panträtt, retentionsrätt, nyttjanderätt mm. Lagen omfattar inte heller rättigheter grundade på lag, till exempel rätt till underhåll enligt giftermålsbalken eller föräldrabalken, arvsrätt, upphovsrätt och andelsrätter. Däremot omfattas obligatoriska fordringar som har sin grund i ovanstående rättsförhållande, till exempel ersättning för skadad pant.⁴⁵ Av ovanstående framgår att man måste definiera sakrättsliga anspråk och obligationsrättsliga anspråk för att få en korrekt betydelse av PL:s fordringsbegrepp. Detta låter sig inte göras i denna uppsats. Även Lindskog avstår från detta och argumenterar istället för upprättandet av klara regler som stundtals kan vara mindre lämpliga, till skillnad från oklara regler som kan anpassas i det enskilda fallet för att ge ett materiellt riktigt resultat.⁴⁶ Det är i denna anda han lanserar följande definition av fordran i 1 § PL: ”*Anspråk som har en bestämd adressat och som upphör genom att denna infriar sin förpliktelse*”.⁴⁷ Enligt denna definition träffas ett krav på att återfå en utlånad bil inte av lagen eftersom ägaranspråket till bilen inte endast är adresserat till låntagaren utan även till tredje man. Lagens tillämpningsområde kan även inskränkas genom annan lagstiftning, så kallad specialpreskription, till exempel 29 § FAL där det sägs att ”*Den, som vill bevaka fordringsrätt på grund av försäkringsavtal, skall i laga ordning anhängiggöra sin talan inom tre år från det han fick kännedom om att fordringen kunde göras gällande samt i varje fall inom tio år från det sådant tidigast kunnat ske*”.

⁴⁵ prop. 1979/1980:119 s. 88

⁴⁶ Jag vill inte låsa mig för denna definition av fordringsbegreppet, med den kan vid osäkerhet ge en god vägledning. Lindskog s. 67

⁴⁷ Lindskog s. 71 f

3.2 Tidsbestämningar

3.2.1 Preskriptionstiden

Enligt 2 § PL 1 st. preskriberas en fordran tio år efter tillkomsten om inte preskriptionsavbrott skett dessförinnan. Från huvudregeln om tioårig preskriptionstid görs undantag för konsumentfordringar. Preskriptionstiden för fordran mot konsument är enligt 2 § PL 2 st. tre år om den avser vara, tjänst eller annan nyttinghet som en näringsidkare i sin yrkesverksamhet tillhandahållit konsumenten för huvudsak enskilt bruk. Den treåriga preskriptionstiden gäller därför inte om näringsidkaren agerar ombud för en annan konsument, den gäller inte heller för en konsuments fordringar mot en näringsidkare. Konsumentbegreppet i PL är det samma som i annan konsumenträttslig lagstiftning, t.ex. konsumentköplagen. Inom omfånget för *vara tjänst eller annan nyttinghet* återfinns alla slags naturaprestationer. Vilket innebär att näringsidkarens fordring på betalning för fast och lös egendom, hyra och advokatarvoden etc. är underkastad en preskriptionstid om tre år. Om det finns ett löpande skuldebrev i botten preskriberas fordringen enligt 2 § PL 2 st. alltid efter tio år, om preskriptionen inte dessförinnan avbrutits, även om det gäller en konsumentfordran som annars skulle haft en preskriptionstid på tre år.⁴⁸

PL är i huvudsak dispositiv, men det finns några tvingande bestämmelser. Av 12 § PL framgår att man inte genom avtal får förlänga preskriptionstiden för konsumentfordringar, samt i andra fall helt avtala bort preskriptionen. Det är inte heller tillåtet att ändra reglerna för preskriptionsavbrott. Lagen ger därmed parterna en möjlighet att avtala om kortare preskriptionstider. Vad gäller längre preskriptionstider innebär lagtexten att tiden kan förlängas till näst intill oändligheten. Alltför lång eller kort preskriptionstid bör kunna angripas med hjälp av 36 § AvtL.⁴⁹

3.2.2 Det första rättsfaktumets princip

Enligt 2 § PL räknas preskriptionstiden från fordringens tillkomst. Lagen definierar inte denna tidpunkt närmare. I praxis och doktrin har det utvecklats argument för tolkning av tillkomstbegreppet, argumenten kan sammanfattas i *det första rättsfaktumets princip*.⁵⁰ Principen grundas på preskriptionsinstitutets syfte, det vill säga att begränsa de bevismedel som kan användas vid tvist för att inte allt för ålderstigen bevisning skall kunna åberopas. Då bevismedlens bevisvärde minskar med åren vill man för att undvika osäkerhet räkna preskriptionstiden från den tidpunkt bevismedlen börjar åldras.⁵¹ Principen säger att preskriptionstiden löper från den tidpunkt då det första rättsfaktumet fordringen grundas på inträffade. Vidare gäller att det

⁴⁸ Prop. 1979/80:119 s. 89 ff

⁴⁹ Lindskog s. 610 ff

⁵⁰ Lindskog s. 371 ff

⁵¹ Bergström & Samuelsson s. 5

relevanta rättsfaktumet skall vara knutet till gäldenärens handlande och vara ett nödvändigt moment i den viljeförklaring som ligger till grund för hans förpliktelse. Detta kan illustreras med hjälp av NJA 1936 s. 385⁵² där en arvtagare lät en penningssumma kvarstå efter bouppteckningen på bouppteckningsmannens konto. Det visade sig senare att bouppteckningsmannens maka gjort uttag på kontot utan tillstånd. I detta fall utgjorde bodelningen det första rättsfaktumet, vilket innebar att en stor del av borgenärens fordran var preskriberad. Däremot var den del som var hänförlig till hustruns uttag inte preskriberad. Detta eftersom hon inte var part i det ursprungliga avtalet och därför inte hade någon rätt att ta ut pengar från kontot. Hon ingick därmed ett nytt fordringsförhållande med arvtagaren där uttaget utgjorde det första rättsfaktumet för borgenärens fordran mot henne.

Principen innebär också att ett borgensåtagande preskriberas efter tio år, eller tre år om åtagandet gäller en konsumentfordran med treårig preskriptionstid, efter den dag åtagandet gjordes trots att borgensmannen inte blivit krävd på betalning. Detta eftersom åtagandet utgör det första rättsfaktumet varigenom borgensmannen erkänner sin förpliktelse mot borgenären. Genom borgensåtagandet drar borgensmannen på sig en villkorad fordran där huvudgäldenärens uteblivna betalning utgör det villkor som aktualiserar borgenärens fordran mot borgensmannen. Detta innebär att om en fordran grundas på ett avtal preskriberas fordringen tio år efter det att avtalet ingicks även om fordringen inte är fullbordad. Enligt Lindskog gäller detta alla ur avtalet hänförliga fordringar, till exempel skadeståndsfordringar.⁵³

3.3 Preskriptionsavbrott

3.3.1 Allmänt

Preskriptionstiden kan förlängas utöver de tio, eller tre, första åren genom att ett preskriptionsavbrott görs. Preskriptionsavbrottet medför att ny preskriptionstid, tio eller tre år, räknas från den tidpunkt avbrottet gjordes. Preskriptionsavbrott kan utföras av både gäldenären och borgenären. Avsedd verkan får endast handlingar göras enligt vad som föreskrivs i 5 § PL. Av lagtexten framgår att gäldenären kan bryta preskriptionen genom att utfästa betalning, erlagga ränta eller amortering, eller på annat sätt erkänna fordringen för borgenären. För att en borgenär skall göra ett preskriptionsavbrott krävs enligt samma lagrum att han skriftligt kräver eller erinrar gäldenären om hans fordran. Borgenären kan även väcka talan eller på annat sätt åberopa fordringen mot gäldenären vid domstol, exekutiv myndighet eller skiljeförfarande.

⁵² För referat se kap 4.2.1

⁵³ Lindskog s. 371 ff

3.3.2 Preskriptionsavbrott genom åtgärd av gäldenären

För att gäldenären skall åstadkomma ett preskriptionsavbrott krävs det enligt PL 5 § 1p att han utfäster betalning, erlägger ränta eller amortering, eller på annat sätt erkänner fordringen för borgenären. För att ett erkännande enligt nyss nämnda lagrum skall ha preskriptionsbrytande verkan krävs att det går att hänföra till en viss skuld och att gäldenären anser sig betalningsskyldig för den samma. Skuldens storlek behöver inte framgå av erkännandet. Det krävs inte heller att gäldenären hade för avsikt att åstadkomma ett preskriptionsavbrott. Det viktiga är att han förklarar sig bunden av skulden. Att gäldenären erbjuder förlikning verkar enligt Lindskog inte preskriptionsbrytande.⁵⁴ Gäldenärens prestationer, enligt det avtal den aktuella fordringen stammar ur, kan verka preskriptionsavbrytande. I lagtexten nämns erläggande av ränta eller amortering som preskriptionsbrytande handlingar. Men prestationerna kan även vara av annan beskaffenhet. För att en prestation skall bryta preskriptionen krävs att det vid en objektiv bedömning framgår att gäldenären genom sin prestation visar att han är bunden av avtalet.⁵⁵

3.3.3 Preskriptionsavbrott genom åtgärd av borgenären

För att borgenären skall åstadkomma ett preskriptionsavbrott krävs enligt 5 § PL 2, 3 p. att han skriftligt kräver betalning, skriftligt erinrar gäldenären om hans skuld, eller inleder ett rättsligt förfarande. För att en erinran skall vara ett giltigt preskriptionsavbrott krävs att det är ett klart och tydligt meddelande som ger gäldenären anledning att anta att borgenären anser sig ha en fordran hos honom. Meddelandet behöver inte vara undertecknat. Det är inte tillräckligt att borgenären, om han är ett bolag, skickar gäldenären en årsredovisning där skulden framgår, om inte ett följebrev bifogas som anger borgenärens syfte med utskicket. Detta på grund av att årsredovisningen även innehåller annan information och gäldenären därför saknar anledning att se årsredovisningen som en påminnelse om bolagets fordran mot honom. För att ett skriftligt krav eller påminnelse skall bryta preskriptionen måste det ha kommit gäldenären till handa innan preskriptionstiden gått ut. Borgenären har bevisbördan för påståendet att skriften kommit gäldenären till handa. Han bör därför kräva ett av gäldenären personligt undertecknat motagningsbevis.⁵⁶ Det krävs dock inte att gäldenären tagit del av försändelsen. Ett muntligt krav eller påminnelse bryter inte preskriptionen. Det kan däremot få betydelse vid tolkningen av om gäldenärens handlande kan konstituera ett giltigt preskriptionsavbrott. Krav eller påminnelser skickade per fax gäller som preskriptionsavbrott. Vad gäller krav eller påminnelser skickade med e-post konstaterar Lindskog att de inte är skriftligt avfattade, vilket ett fax är, men att de kan ges skriftlig form genom en utskrift. Han anser därför att det är en öppen fråga om e-post kan bryta preskriptionen. Om den springande punkten är huruvida brevet är skriftligt avfattat bör det note-

⁵⁴ Lindskog s. 224

⁵⁵ Lindskog s. 240 ff

⁵⁶ NJA 1998 s. 750, NJA 1996 s. 809

ras att man kan scanna in ett brev i datorn och överföra texten till ett e-brev. Mottagaren kan i ett sådant fall omöjligt veta om brevet är inscannat eller nedtecknat med hjälp av datorns tangentbord, vilket talar för att det bör vara möjligt att göra preskriptionsavbrott via e-post. Men det krävs att borgenären kan visa e-posten kommit gäldenären personligen till handa. Att skicka e-post med mottagningsbekräftelse kan förmodligen inte räcka eftersom avsändaren inte kan vara helt säker på vem som öppnat e-posten. Men det bör i alla fall i likhet med en muntlig påminnelse kunna användas vid tolkningen av gäldenärens eventuella handling med anledning av brevet.⁵⁷

Borgenären kan även åstadkomma ett preskriptionsavbrott genom att väcka talan mot gäldenären. Av RB 13: 3 st. framgår att talan anses väckt när stämningsansökan inkom till rätten. För att ett preskriptionsavbrott skall komma till stånd krävs vidare att förfarandet inte avslutas innan gäldenären delgivits. Har så skett preskriberas dock inte fordringen förrän tidigast ett år efter det att talan väcktes. En sådan förlängning kan endast ske en gång. För att på nytt få till en förlängning krävs att ett riktigt preskriptionsavbrott först åstadkommit.

3.4 Övrigt

När en fordran preskriberas innebär det enligt 8 § PL att borgenären förlorar rätten att kräva betalning för sin fordran. Preskriptionen gäller även för tilläggsförpliktelser till huvudförpliktelsen, såsom ränta och fordran på grund av borgen. En preskriberad fordran kan dock ha ett visst värde för borgenären eftersom han enligt 9 § PL kan kvitta den mot en eventuell motfordran. Detta förutsatt att den preskriberade fordringen inte var preskriberad när borgenären förvärvade den och inte heller då borgenären kom i skuld till gäldenären, samt att det är i övrigt är tillåtet. Om gäldenären ställt säkerhet i form av pant för fordran kan borgenären söka betalning i denna egendom trots hans fordran är preskriberad. Detta gäller även pant som tredje man ställt till förfogande.⁵⁸

⁵⁷ Lindskog s. 285 ff

⁵⁸ NJA 1996 s. 560

4 Rättsfallsanalys

4.1 Inledning

Som tidigare nämnts preskriberas en fordran efter 10 år från dess tillkomst. Om en fordran har sin grund i ett avtal anses den tillkommen den dagen avtalet tecknades. Att fordringen är beroende av villkor som först senare inträffar spelar ingen roll. Från denna grundläggande regel synes det ha gjorts undantag i praxis. Ett flertal av dessa fall rör avverkningsrätter i skogsfastigheter. Gemensamt för samtliga fall är att de gäller fordringar som uppstått mellan parter som ingått avtal med varandra. Samtliga fordringar är skadeståndsfordringar. Även den nya tillkomstdagen, den dag då skadan inträffade, är i stort den samma för alla fordringarna.

Inledningsvis kommer jag att referera några fall som klart följt huvudregeln, *det första rättsfaktumets princip*.⁵⁹ Sedan kommer jag att presentera ett antal fall där det kan ha gjorts undantag från denna princip. Denna genomgång kommer att inledas med NJA 1987 s. 243 eftersom den efterföljande analysen kommer att baseras på detta fall. Därefter kommer jag att presentera rättsfallen i kronologisk ordning. Efter varje fall kommer jag att redogöra för hur fallet förklarats i doktrin samt ge några egna reflektioner. Slutligen kommer jag att göra en sammanfattande analys av rättsläget.

4.2 Fall som avgjorts enligt huvudregeln

4.2.1 NJA 1936 s. 385

Enligt en överenskommelse vid ett arvskifte i december 1914 lät arvtagaren ett belopp kvarstå hos bouppteckningsmannen, advokat Reinoldsson. Pengarna sattes in på bank i arvtagarens namn. Räntan på detta belopp skulle tillfalla arvtagarens broder under återstoden av hans livstid. Advokaten avled 1924 och brodern avled 1933. 1916 hade advokaten lyft 2000 kr och 1924 lyfte änkan återstoden, ca 500 kr. I brev från mars och augusti 1933 krävdes änkan på dessa pengar. HD konstaterade att fordringen på de 2000 kronorna var preskriberad, medan fordringen på de 500 kronorna änkan lyft ej var preskriberad. Detta motiverades med att änkan inte hade någon rätt att ta ut pengar på kontot och därför ådragit sig en självständig ersättningsskyldighet.

Här är skadeståndet utomobligatoriskt, vilket innebär att en helt ny fordringsrelation uppstått, och preskriberas därför enligt huvudregeln, dvs. tio år

⁵⁹ Se kap 3.2.2

från det att skadan skedde eftersom det var vid den tidpunkten det första för fordringen nödvändiga rättsfaktumet uppkom. Detta är en lösning som Lindskog förordar i andra fall där preskriptionen framskjutits från avtalsdagen till en senare tidpunkt.⁶⁰

4.2.2 NJA 1930 s. 27

Elfström gav år 1913 Hillbom i uppdrag att framställa en medicinsk tvål. Resultatet blev en tvål som bestod av bland annat svavel och tjära. Hillbom kallade tvålen för ”svaveltjärtvål”. Som betalning för tvålreceptet erbjöd Elfström honom 5 % av försäljningsomsättningen. 1922 startade Elfström tillverkning och försäljning av ”svaveltjärtvålar”. 1925 stämde Hillbom Elfström med yrkande om att erhålla avtalad provision. Elfström gjorde preskriptionsinvändning. Hillbom å sin sida hävdade att något fordringsanspråk inte uppkommit förrän försäljningen startade 1922. HD konstaterade att det gått mer än tio år sedan fordringens uppkomst och att den därför var preskriberad.

Det första för fordringen nödvändiga rättsfaktumet var Elfströms löfte att betala 5 % av försäljningsomsättningen, preskriptionstiden har därför räknats från denna tidpunkt.

4.2.3 NJA 1982 s. 573

Genom köpekontrakt den 17 juni 1966 överlät byggmästaren Torsten H till Anders M en fastighet. Tillträdesdagen var den 1 juli 1966. Fastigheten överläts i befintligt skick och endast några smärre arbeten återstod, bland annat skulle garageuppfarten asfalteras. Vid byggnadsnämndens slutbesiktning den 28 juni 1967 noterades mögeldoft i ett rum på källarplan, samt vattenläckage i garaget. Anders M överlät fastigheten till Leif H den 26 november 1973. Sommaren 1976 upptäckte Leif H fuktskador i källaren. Felen resulterade i att köpeskillingen nedsattes med 46 000 kr. Anders M reklamerade Torsten H genom brev daterat den 13 september 1976. Anders M yrkade därefter vid Göteborgs tingsrätt att Torsten skulle utge 46 000 kr som ersättning för dolda fel. Som grund för yrkandet angav han att Torsten H varit grovt vårdslös vid byggnationen då han inte anbringat funktionsdugligt dränage samt regnvattenledning. Torsten H hävdade att fordringen var preskriberad eftersom det gått mer än tio år sedan avtalet skrevs. Mot detta invände Anders M att eftersom byggnaden inte var helt färdig vid överlåtelsen skulle entreprenadrättsliga regler tillämpas. För det fall att köprättsliga regler gällde skulle preskriptionstiden i vart fall räknas från den tidpunkt skadan uppstått, dvs. några år efter den ursprungliga överlåtelsen. Tingsrätten konstaterade att PF var tillämplig på ifrågavarande fordran, samt att preskriptionstiden enligt nämnda lag skulle räknas från den dag avtalet ingicks. Tingsrätten ansåg även att den aktuella fordringen grundades på fel som förelåg vid överlåtelsen 1966, vilka gav upphov till skador några år senare. Då

⁶⁰ Se kap 4.3.1

avtalet enligt tingsrätten var ett köpeavtal avvisades kändens första handspåstående. Vad gällde kändens andrahandspåstående slog tingsrätten fast att preskriptionstiden skulle räknas från dagen för köpekontraktet. Domstolen noterade dock att man i praxis ibland valt att senarelägga startpunkten för preskriptionstiden samt att det inom doktrinen råder olika åsikter om detta spörsmål. HovR och HD fastställde tingsrättens dom blankt.

Fallet gäller ett typiskt köpeavtal där avtalet är det första rättsfaktumet som är relevant för fordringens tillkomst. Då fallet gällde dolt fel i en fastighet kan det konstateras att fastigheten var behäftad med felet redan vid köpet. Att då räkna preskriptionstiden från den dag då skadan inträffade skulle inte innebära någon skillnad. Endast en framflyttning till den dag då symptomen framträdde skulle ha någon betydelse. Vid preskription av utomobligatoriskt skadestånd räknas preskriptionstiden från dagen för den skadegörande handlingen och inte dagen då skadan upptäcktes.

4.2.4 NJA 1984 s. 600

Sven F sålde 1958 en bostadsrätt till Signe v. P. Enligt avtalet förband sig Signe v. P att återsälja bostadsrätten till Sven F för 10 000 kr när hon inte längre behövde den. Sedan det framkommit att bostadsrätten sålts yrkade Sven F vid Klippans tingsrätt att Signe v. P skulle förpliktigas att till honom utge 265 000 kr motsvarande bostadsrättens värde. Signe v. P hävdade att Sven F:s fordran preskriberats. Tingsrätten ansåg i mellandom 1981 att återköpsklausulen ej omfattades av PL och att fordringen därför inte var preskriberad. Signe v. P fullföljde talan. HovR konstaterade i en av HD fastställd dom att den fordran som haft sitt ursprung i parternas överenskommelse om återköp av bostadsrätten omfattas av PF. Tiden för preskriptionen skulle därför räknas från fordringens tillkomst och eftersom Sven F väntat mer än tio år med att göra fordringen gällande var den preskriberad.

Detta fall gällde ett optionsavtal och det första för fordringen relevanta rättsfaktumet var avtalet. Preskriptionstiden har därför räknats från denna dag.

4.3 Undantagsfall

4.3.1 NJA 1987 s. 243

Genom ett köpekontrakt daterat den 4 april 1970 köpte Knut fastigheten Räng 6:168 i Vellinge kommun. På fastigheten uppförde säljaren en byggnad. Byggnaden var inte i de omtvistade delarna färdig då kontraktet skrevs. Fastigheten slutbesiktigades den 12 juni 1970 och tillträdades den 14 juni samma år. I ett brev daterat den 6 juni 1980 krävde Knut ersättning för mögel och rötskador av säljaren.

I tingsrätten yrkade Knut ersättning för mögel och rötskador, vilka berodde på ett konstruktionsfel, med en angiven summa. Konstruktionsfelet var en-

ligt yrkandet av sådan beskaffenhet att det konstituerade grov oaktsamhet på säljarens sida. Säljaren invände att fordringen var preskriberad eftersom preskriptionstiden skall räknas från avtalets ingående. Parterna var ense om att entreprenadrättsliga regler skulle tillämpas på tvisten eftersom byggnaden, vid avtalsdagen, inte var färdig i de delar tvisten gällde. Tingsrätten hänvisade i sin dom till NJA 1982 s. 572, där HD för att avgöra preskriptionsfrågan tog ställning till om entreprenadrätt eller köprätt skulle tillämpas. HD kom där fram till att entreprenadrätt inte var tillämplig och att preskriptionen skulle räknas från avtalsdagen. Tingsrätten ansåg att det utförliga resonemanget kring om entreprenadrättsliga regler skulle tillämpas eller inte indikerade att preskriptionsfrågan skulle få en annan lösning om så var fallet. Ett annat av tingsrätten anfört argument för en senare preskription var att vid köp finns byggnaden på plats och kan sålunda inspekteras, men vid entreprenad finns endast byggnaden på ritningarna och kan därför inte inspekteras. Tingsrätten ogillade bolagets preskriptionsinvändning.

I hovrätten anförde bolaget att man av NJA 1982 s. 573 endast kunde utläsa att entreprenadrätt ej var tillämplig. Vidare hävdade man att det vid vissa entreprenader kunde vara aktuellt med flera olika slutbesiktningar men att vid andra entreprenader hölls ingen slutbesiktning alls. Domstolen konstaterade först att PF var tillämplig och sedan att fordringar enligt huvudregeln preskriberades tio år från avtalsdagen. Hovrätten ansåg att detta fall liknade en villkorad fordring i allmänhet och att det faktum att slutbesiktning hållits, på grund av sin dispositiva karaktär, ej kunde tillmätas någon vikt. HovR lämnade käromålet utan bifall.

I HD hävdade Knut att slutbesiktningen i vart fall skulle innebära att preskriptionen avbröts. Bolaget yrkade att detta tillägg skulle avvisas. HD förklarade emellertid att det alltid är tillåtet att anlägga en ny rättslig synvinkel på redan presenterade fakta. HD kommenterade dock inte detta yrkande vidare utan bedömde frågan utifrån den första grunden. Domstolen konstaterade likhet med hovrätten att enligt huvudregeln preskriberas en fordran efter tio år från avtalsdagen, men att det i vissa lägen gjorts undantag i praxis. Man anförde vidare att enligt doktrin och i viss mån praxis skall vid kontraktsbrott avtalsdagen gälla som utgångspunkt för preskriptionen. Vidare fann man att entreprenad ej tidigare behandlats. De fall där preskriptionen räknats från avtalsdagen karakteriserades enligt HD av att det i förhållandet mellan borgenären och gäldenären inte ingått något moment utöver avtalet som gett gäldenären anledning att hålla fordringen i minnet, eller gett borgenären intryck av att gäldenären varit på det klara med sin skuld.

I domskälen förklarade HD att bolagets huvudförpliktelse var att utföra arbeten på fastigheten och tillhandahålla den i avtalsenligt skick. Anspråket på att få själva entreprenaden utförd preskriberas tio år från avtalsdagen. Men för att den fordran som var aktuell i detta fall överhuvudtaget skulle bli en potentiell fordran krävdes att arbete utfördes. Det har utöver arbetet också krävts att bolaget gjort sig skyldig till en handling som medfört att fel uppstått. Vidare konstaterade HD att det enligt bolagets argumentation skulle vara möjligt att beställarens fordran på grund av fel i entreprenad kunde pre-

skriberas under arbetets gång, trots att beställaren genom entreprenörens verksamhet haft fog för antagandet att fordringen överhuvud inte skulle behöva uppkomma. Om ett system där beställaren måste vidta åtgärder för att avbryta preskriptionen under det att motparten fullgör sin huvudprestation skall bestå krävs det, enligt domskälen, mycket starka skäl grundade på de ändamål som är grunden för preskriptionsinstitutet. Dessa ändamål är enligt domstolen att trygga gäldenärens ställning, att undvika rättegångar med otillförlitliga bevismedel, att få till stånd en snabb avveckling av fordringsförhållanden och att klargöra fordringsförhållanden. Sammantaget ansåg HD att det inte fanns skäl med tillräcklig styrka för att räkna preskriptionen från avtalsdagen.

När det gällde att finna en lämpligare utgångspunkt konstaterades det att det skulle vara svårt att räkna preskriptionen från det att felet begicks eftersom även brist i entreprenaden inryms i felbegreppet. Lämpligare var därför att utgå från den tidpunkt då åtgärd senast borde ha utförts. Att ha olika tider för fel och brist var olämpligt. Sammantaget ansåg HD att det i detta fall var lämpligast att räkna preskriptionstiden från slutbesiktningen, vilket fick till följd att HD fastställde tingsrättens domslut.

HD argumenterar i detta rättsfall i tre punkter. För det första talar man om moment som borde ha gjorts parterna medvetna om fordringen, dvs. någon form av händelser som bryter preskriptionen. HD ger sedan ett för fallet relevant exempel på ett sådant moment nämligen motpartens pågående fullgörande av sin huvudförpliktelse. Slutligen konstaterar HD att om ett sådant moment är för handen måste man undersöka om syftena med preskriptionen väger tillräckligt tungt för att anse att preskription inträffat.

Ovanstående tyder på att det i vissa fall kan bli en bedömningsfråga om preskription inträtt eller inte. Bedömningen skall avse om de skäl på vilka preskriptionsinstitutet vilar motiverar preskription. När det gäller fall då preskription kan inträda under det att motparten fullgör sin huvudförpliktelse krävs det enligt HD mycket starka skäl. Denna princip bekräftas av HD i NJA 2000 s. 569 där domstolen yttrar följande: *”Fastän huvudprincipen är att också villkorliga fordringar preskriberas från tiden för avtalets ingående, torde borgenärens fordran hos huvudgäldenären på betalning för prestationer som skall fullgöras i framtiden i preskriptionshänseende anses ha tillkommit först när prestation skett eller fordringen eljest förfallit till betalning (se prop. 1979/80:119 s 90 rörande konto- och checkräkningskrediter; jfr NJA 1987 s. 243). En fordran på hyra får alltså anses ha uppkommit först när den tid som hyran belöper på gått till ända eller, vid förskottsbetalning, när hyran förfallit till betalning”*.⁶¹ Av ovanstående torde man kunna utläsa mer allmänt att fordringar som är beroende av att en prestation utförs skall anses tillkomna då prestationen slutförts om avtalet inte stipulerar annat.

⁶¹ Lindskog s. 244 hävdar dock att hyresgästens nyttjande bryter preskriptionen.

4.3.2 NJA 1883 s. 200

Genom kontrakt övertog Carlsson 1862 arrendet av Ribbingelunds Kungsgård. 1877 stämde han in till HR för att ha avverkat skog utan tillstånd på den arrenderade marken. Avverkningen hade pågått alltsedan vintern 1865. Carlsson hävdade att sökanden ej bevakat sin fordran sedan 1862 då det första för fordringen nödvändiga rättsfaktumet inträffade och att den därför var preskriberad. HD:s majoritet gick inte på Carlssons linje utan anförde att, på grund av PF, endast sökandens fordringsanspråk på avverkning inom den senaste tioårsperioden från 1877, då han först stämde, kunde tas upp till prövning.

HD slår här fast att en fordran på grund av avverkning i strid med arrende-kontrakt preskriberas tio år efter utförd avverkning. HD ger ingen motivering till varför man dömt som man gjort. I doktrinen ger Lindskog två förklaringar till utgången. Den första är att Carlsson genom utnyttjandet av arrendet löpande förklarar sig bunden av kontraktet och därigenom avbrutit preskriptionen. Efter hand som skogsfordringarna blivit självständiga och ej innefattats av preskriptionsavbrotten har de preskriberats tio år efter deras tillkomst. En andra förklaring är att fordringarna ansågs vara utomobligatoriska.⁶² En ytterligare förklaring kan ges i ljuset av senare praxis. Detta fall uppvisar likheter med NJA 1987 s. 243.⁶³ I båda fallen är parterna även avtalsparter, i detta fall är grunden ett arrende avtal och i det andra fallet ett entreprenadavtal. För att den aktuella fordringen skulle kunna uppkomma krävdes det att arrendatorn nyttjade fastigheten och dessutom på ett felaktigt sätt. I NJA 1987 s. 243 heter det att för att fordringen skulle ha kunnat uppkomma har det krävts att arbete utförts, dessutom måste arbetet ha utförts på ett felaktigt sätt. Att nyttja arrenderad mark kan då liknas vid att bygga på ett felaktigt sätt. Inte heller fanns det i något av fallen anledning för borgenären att anta att fordringen skulle behöva uppkomma. Resultatet blir då att fordringarna anses uppkomma då skadan inträffade, dvs. vid avverkningen.

4.3.3 NJA 1890 s. 239

Den 19 april 1865 bytte N och L mark med varandra. Byteskontraktet stadgade att om N ville återlämna sin mark skulle L betala en i kontraktet angiven summa pengar som skulle täcka kostnaderna för att flytta N:s byggnader på den tillbytta marken. Efter L:s död sålde änkan, genom sin förmyndare Nilsson, den 14 augusti 1882 bland annat den del av fastigheten som blivit bortbytt. Vid försäljningen gjordes inte förbehåll för N:s rätt enligt kontraktet. I stämning 1886 yrkade N skadestånd av Nilsson med anledning av kontraktsbrottet. Nilsson invände att N:s fordran var preskriberad eftersom det förflutit mer än tio år sedan kontraktet ingicks. HR förpliktade Nilsson att utge yrkat skadestånd utan att närmare gå in på svarandens preskriptionsinvändning. HovR räknade avtalsdagen som utgångspunkt för preskriptionsti-

⁶² Lindskog s. 399

⁶³ För ref se kap. 4.3.6

den samt fann inte att det var styrkt att N bevakat sin fordran i enlighet med PF och att han därför förlorat sin talerätt. Inför HD förklarade N att det innan rubbningen av jordbytet, genom försäljningen 1882, inte fanns någon fordran och eftersom han stämt Nilsson 1886 hade fordringen inte preskriberats. HD:s majoritet ansåg att preskriptionstiden skulle räknas från den dag marken såldes till skada för N och yttrade ”ty och som sökanden lagligen icke förlorat rätt till sådan talan i följd därav, att han icke inom 10 år från kontraktsdagen bevakat sin fordran på grund av detsamma”.

Av detta fall kan det utläsas att en fordran på grund av att ett byte av mark återgår, preskriberas tio år från den dag bytet återgick. Utgången kan, enligt Lindskog, möjligen förklaras av att toleransen av N:s intrång verkat preskriptionsavbrytande. Ett sådant resonemang är dock inte tillräckligt enligt Lindskog.⁶⁴ Här gäller det ett avtal där båda parter utför sin huvudprestation, låna ut mark när skadan sker. Nyttjandet av den tillbytta marken har då varit ett moment utöver själva avtalet som gett gäldenären anledning att hålla fordringen i minnet, eller gett borgenären intryck av att gäldenären varit på det klara med sin skuld. Enligt NJA 1987 s. 243 är förekomsten av sådana moment utmärkande för fall där undantag från det första rättsfaktumets princip gjorts.

4.3.4 NJA 1890 s. 334

Genom kontrakt daterat den 29 augusti 1870 sålde Larsson avverkningsrätten till sin hustrus enskilda fasta egendom, utan hustruns samtycke, till Voxna. Enligt kontraktet skulle köpeskillingen återgå om kontraktet inte blev bestående. Efter makarna Larssons död sålde hustruns dödsbo avverkningsrätten till hennes enskilt ägda skog. Rättigheten såldes till Johansson i Bollnäs. År 1886 stämde Voxna dödsboet och yrkade köpeskillingen åter. Svaranden gjorde preskriptionsinvändning. Vid bedömningen om preskription inträtt anförde HD att kontraktet var bindande även för arvingarna och att invändningen om preskription inte förtjänade avseende.

HD beslutade här att en fordran som uppkommit på grund av att en avverkningsrätt förklarats ogiltig inte preskriberas tio år från kontrakts dagen, utan från en senare tidpunkt. Utgången blev den samma i det nästan identiska fallet NJA 1911 s. 35. Lindskog förklarar utgången med att fallet visar på en *tidigare* benägenhet att göra undantag från det första rättsfaktumets princip vid fordringar knutna till fastigheter.⁶⁵

4.3.5 NJA 1915 s. 626

Genom ett intecknat kontrakt från 1889 överlät Olleson avverkningsrätt till skog som skulle tillfalla honom efter laga skifte. Enligt kontraktet överläts även rätten till att uppbära eller betala skogslikvid. Efter laga skifte som

⁶⁴ Lindskog s. 247

⁶⁵ Lindskog s. 113 f

fastställdes den 20 juli 1908 gjordes en stånds-skogslikvidsförrättning. Vid denna förrättning konstaterades att Ollessons andel hade fordran i träd till ett värde av ca 4500 kr. Denna summa uppbars av Olleson. Rättsinnehavaren stämde Olleson den 15 augusti 1910 med yrkande om ersättning för skogens bristande värde. Olleson hävdade att fordringsanspråket var preskriberat, eftersom mer än 10 år förflutit sedan kontraktets ingående. HD godtog inte detta utan konstaterade att bolagets fordran uppkommit först då laga skiftet vunnit laga kraft och att rättsinnehavaren gjort fordringen gällande inom tidsfristen.

Här är fordringen, skogslikvid, preciserad i avtalet. Den görs dock beroende av en annan omständighet, laga skifte. Av domstolarnas resonemang verkar det som att grunden för fordringen var det laga skiftet och inte kontraktet. HD slår därmed fast att preskriptionstiden för en överlåten fordran på stånds-skogslikvid räknas från den dag laga skiftet vann laga kraft. Lindskog hävdar att fallet tyder på att anspråk på grund av fordringsöverlåtelse inte kan preskriberas trots att denuntiation ej skett.⁶⁶

4.3.6 NJA 1923 s. 541

Genom kontrakt daterat den 1 maj 1888 uppläts avverkningsrätt i ett hemman under 25 år, räknat från 10 augusti 1894 till Fahlen (bolaget). Till säkerhet för avverkningsrätten gjordes en inteckning i hemmanet om upplåtelsen. Vid ett senare fastställt laga skifte fick hemmanet ett annat skogsområde på sin lott. Bolaget förlorade därigenom sin avverkningsrätt. Skiftet vann laga kraft 4 januari 1909 och fastställdes 16 mars samma år. Den 4 februari 1919 krävde bolaget säljaren på ersättning för den skada bolaget lidit då det på grund av skiftet inte kunnat tillgodogöra sig skogen på avverkningsområdet. Säljaren ansåg att bolagets fordran uppstått då skiftet vunnit laga kraft och således preskriberats. Bolaget å sin sida hävdade att preskriptionstiden skulle räknas från tiden för kontraktets utgång eller i vart fall från den dag skiftet slutgiltigt fastställdes.

Hovrätten ansåg att bolagets fordran omfattades av PF och att den uppkommit den 4 januari 1909, vilket innebar att den var preskriberad. HD fastställde Hovrättens domslut med motiveringen att bolaget grundade sin fordran på att avverkningsområdet frångick säljaren vid laga skifte och att det därför inte kunnat nyttja sin rätt. Denna fordran uppkom enligt HD då skiftet vann laga kraft. Bolaget har därefter ej inom tio år krävt säljaren på ersättning.

En förklaring som förts fram i doktrin är att kontraktet var intecknat och därför inte omfattades av Preskriptionslagen. Preskriptionstiden för fordringar uppkomna ur ett sådant avtal skall därför räknas från den tidpunkt dom blev självständiga.⁶⁷

⁶⁶ Lindskog s. 95

⁶⁷ Lindskog s. 404 f

4.3.7 NJA 2002 s. 142

Mellan åren 1965 och 1966 byggde bostadsrättsföreningen Farmen i Täby en panncentral. År 1968 upprättades ett servitutsavtal som gav bostadsrättsföreningen Volten tillgång till panncentralen. Volten betalade en anslutningsavgift samt en andel av driftkostnaderna. Andra anslutna kunder såsom bland annat ett daghem betalade endast marknadspriser för förbrukad värme. Servitutsavtalet tydliggjordes efter meningsskiljaktigheter under år 1993. År 1997 sålde Farmen Panncentralen. Volten yrkade med anledning därav att Södra Roslagens tingsrätt skulle förpliktiga Farmen att till Volten utge halva köpeskillingen. Yrkandet grundades på att en dold samäganderätt uppkommit. HD slog fast att någon dold samäganderätt inte uppstått. Domstolen konstaterade dock att panncentralen var ett gemensamt projekt och att Volten stått för halva produktionskostnaden, samt att frågan om en upplösning av gemenskapen saknade realitet vid ingåendet av projektet. Det var av den anledningen inte märkligt att det scenariot inte reglerats i avtalet. HD gav därmed Volten rätt till halva köpeskillingen. HD yttrar sedan att fordringen uppkom vid försäljningen och att den därför inte var preskriberad.

Fallet gäller inte huruvida en fordran är preskriberad eller ej utan om dold samäganderätt kan uppkomma i ett ovan beskrivet avtalsförhållande. Men efter att ha konstaterat att en fordran föreligger gör HD en preskriptionsrättslig bedömning av fordringen. Lindskog anser dock att HD har misstagit sig och konstaterar att HD återigen⁶⁸ visar att den inte kan skilja på den ursprungliga startpunkten och en senare startpunkt som följer av att preskriptionsavbrott skett.⁶⁹

4.4 Sammanfattande analys

4.4.1 Inledande anmärkningar

I den följande analysen skall jag undersöka i vad mån en gemensam struktur kan skönjas i de ovan refererade rättsfallen. Som utgångspunkt för analysen kommer jag att använda HD:s domskäl i NJA 1987 s. 243. Jag kommer därvid att undersöka vilken tidpunkt som angetts som starttid för preskriptionen, vilken typ av fordringar det rör sig om, vilka kontraktsrelationer parterna har, samt om prestationer enligt avtalen pågick vid utgångspunkten för preskriptionstiden.

⁶⁸ Lindskog syftar här bland annat på NJA 2000 s. 569

⁶⁹ Lindskog s. 385

4.4.2 Partssrelationer

I NJA 1987 s. 243 ger HD en beskrivning av de fall då undantag inte gjorts. Domstolen säger att det i de fallen inte ingått något moment utöver avtalet som gett gäldenären anledning att hålla fordringen i minnet eller som gett borgenären intryck av att gäldenären varit på det klara med sin skuld. Av detta torde det e contrario framgå att förhållandena varit de motsatta då undantag gjorts. HD betonar även att borgenären med anledning av gäldenärens verksamhet inte haft fog för antagandet att fordringen överhuvud skulle behöva uppkomma. Det aktuella fallet gällde avtal om entreprenad. Anspråk på att få entreprenaden utförd skulle ha preskriberats 10 år från avtalsdagen, men för att fordran på grund av fel i byggnaden skall kunna uppstå har det krävts att gäldenären utfört arbete. Arbetet har i detta fall gett gäldenären anledning att beakta fordringar på grund av fel i byggnaden.

I NJA 1930 s. 27 slöts ett avtal om licenstillverkning av en medicinsk tvål, där licensavgiften varierade med antalet sålda tvålar. Nu såldes inga tvålar under de åtta första åren och när licensgivaren, efter ytterligare några år, stämde licenshavaren för att få licensavgifter konstaterade domstolen att avtalet var preskriberat. HD har här följt det första rättsfaktumets princip och räknat preskriptionstiden från den dag avtalet ingicks. I detta fall finns det ett direkt samband mellan avtalet och det som bestämde storleken på fordringen, nämligen antalet sålda tvålar. Licensgivaren måste här hela tiden bevaka antalet sålda tvålar. Detta innebär att fordringen var väntad för borgenären.

Tittar man på de fall där avverkningsrätter sålts i strid med gällande kontrakt finner man att efter avtalsdagen har följande inträffat, säljaren har under en period låtit köparen nyttja fastigheten enligt avtal. Därefter har nyttjanderätten lagligt sålts till tredjeman. Dessa fall kan ställas mot NJA 1984 s. 600 där avtalet gällt en eventuell framtida försäljning av en bostadsrätt. I det senare fallet gällde avtalet en tidpunkt, försäljningen, och inte tiden däremellan, medan avtalen i avverkningsfallen primärt gällde den löpande tiden efter kontraktsdagen. I det senare fallet ansågs fordringen preskriberad och i de tidigare var den inte det. Ur denna jämförelse framgår att, förutsatt att HD inte bytt åsikter, något mer än försäljningen måste till för att hålla fordringen vid liv. I det förra fallen har bolagen hela tiden kunnat nyttja avverkningsrätterna eftersom upplåtarna hela tiden gett köparna tillgång till fastigheterna. Ända fram till den senare försäljningen av den ursprungligen otillåtet sålda skogen har denna tillhandahållits av gäldenären och nyttjats av borgenären. När det gäller NJA 1883 s. 200 kan man konstatera att det uppvisar likheter med 1987 s.243. Fallet gällde avverkning i strid mot ett arrendekontrakt. Det primära avtalet gällde nyttjanderätten till fastigheten och för att den aktuella fordringen skulle kunna uppkomma krävdes det att arrendatorn nyttjat fastigheten. Nyttjandet skulle dessutom ha skett på ett felaktigt sätt, vilket möjligen kan liknas vid att bygga på ett felaktigt sätt. Det kan även tänkas att nyttjandet av fastigheten gett upphov till ett kontinuerligt preskriptionsavbrott, HD ger dock inget stöd för ett sådant resonemang i

sina domskäl. I dessa fall har borgenärerna inte heller haft någon anledning att anta att fordringen överhuvud skulle behöva uppkomma.

Tre fall som uppvisar stora likheter men där utgångarna blivit olika är NJA 1890 s. 239, NJA 1984 s. 600 och NJA 2002 s. 142. I samtliga fall löstes fordringen ut vid en försäljning, i det första fallet som en summa avsedd att täcka en byggnadsflytt, i det andra fallet som en förköpsrätt till bostadsrätten och i det tredje fallet som betalning för en andel av en gemensamt nyttjad och finansierad tillgång. I det första fallet föregicks den skadegörande handlingen, försäljningen, av en lång period av tillhandahållande och nyttjande. Så var inte fallet i NJA 1984 s. 600. Inte heller hade borgenären i NJA 1890 s. 239 och NJA 2002 s. 142 någon anledning att anta att den i målet aktuella fordringen skulle behöva uppstå, eftersom avtalet primärt gällde ett byte av mark där båda parter kunde förväntas vara nöjda med transaktionen respektive nyttjande och finansiering av panncentral. I det NJA 1984 s. 600 däremot gällde avtalet primärt en kommande försäljning och inte tiden däremellan. Borgenären har därför haft anledning att anta att fordringen skulle uppkomma och därmed haft anledning att bevaka densamma.

Sammantaget kan det konstateras att det i samtliga fall där undantag gjorts rört sig om parter som på ett eller annat sätt hade en avtalsrelation med varandra, samt att borgenärerna med anledning av gäldenärernas verksamhet inte haft fog för antagandet att fordran överhuvud skulle behöva uppkomma. Vidare kan det konstateras att det i undantagsfallen varit fråga om perdurerande avtalsrelationer till skillnad från till exempel NJA 1984 s. 600, som gällde ett fastighetsköp, där undantag inte görs. Slutligen kan det även konstateras att avtalen i de fall där undantag gjorts primärt gällt något annat än det moment som utlöste fordringen. Här kan nämnas NJA 2002 s.142 där avtalet gällde driften och av en panncentral och inte försäljningen av densamma, eller NJA 1987 s. 243 där avtalet primärt gällde uppförandet av en byggnad på en fastighet och inte hur ansvaret för entreprenörens grova vårdslöshet skulle regleras.

4.4.3 Fordringstyper

I NJA 1987 s. 243 drabbades fastigheten av mögelskador. Köparen yrkade på skadestånd till täckande av de reparationer han tvingats utföra. Även i övriga fall, där undantag gjorts, har det varit fråga om skadeståndsfordringar mellan parter som vid tiden för skadan även var kontraktsparter. Detta har även gällt i några av de av de fall, t.ex. NJA 1930 s. 27, NJA 1936 s. 385, och NJA 1984 s. 600, där frågan om fordringens tillkomsttid bedömts enligt det första rättsfaktumets princip.

4.4.4 Tillkomstdagen

När HD i NJA 1987 s. 243 skall avgöra från vilken tidpunkt som preskriptionen skall räknas konstateras att fel vid entreprenad även innefattar brist och att en brist föreligger först när det bristande skall vara på plats, vilket i detta fall innebar vid slutbesiktningen. Eftersom HD inte ansåg att det var lämpligt att skilja på fel på grund av dåligt arbete och fel på grund av brist sattes slutbesiktningen som startpunkt för preskriptionen. Även NJA 1982 s. 573 kan sägas stödja ovanstående resonemang eftersom felet eller bristen som orsakade skadan, om byggmästaren skulle ha ansetts ha varit vållande, redan fanns vid avtalsdagen. I de övriga fallen har preskriptionen räknats från den tidpunkt då skadan skedde, det vill säga då laga skiftet vann laga kraft, då avverkningsrätten gick förlorad eller då bytet upphörde. Man kan här konstatera att man följt den gängse praxisen för utomobligatoriska skadeståndsanspråk.

4.4.5 Pågående prestationer

I NJA 1987 s. 243 förklarar HD att om ena parten måste vidta åtgärder för att avbryta preskriptionen samtidigt som motparten fullgör sin huvudprestation så krävs det tungt vägande skäl för detta. Detta resonemang är relevant i samtliga fall Arrendatorns huvudförpliktelse är att betala, skogsinnehavarens är att tillhandahålla skog och fastighetsinnehavarens är att tillhandahålla mark. I NJA 1930 s. 27 var motprestationen inte definierad i tiden på samma sätt som bygget, arrendet och avverkningen, utan tillverkaren skulle betala uppfinnaren en viss procent av omsättningen. I enlighet med ovan förda resonemang kan också konstateras att den omtvistade fordringen emanerade mera direkt ur kontraktet än t.ex. fordringen på grund av fel i entreprenaden. Inte heller i de andra redovisade fall som följt huvudregeln har det förekommit pågående prestationer vid tillfället för skadan.

4.4.6 Sammanfattning

I samtliga fall, förutom NJA 1987 s. 243, har de grundläggande avtalen avsett olika typer av nyttjanderätter. I några fall, markbytet och avverkningsrätterna, var den omtvistade fordringens storlek bestämd i kontraktet. I markbytet var flyttjälp direkt angiven och vad gäller avverkningsrätterna framgick av kontrakten att köpeskillingen skulle återgå om kontrakten gick tillbaka. I arrendefallet fanns däremot ingen klausul om avverkning utöver den tillåtna husbehovsavverkningen. I avverkningsfallen är det fastighetsägaren som dragit på sig en skuld, medan nyttjanderättsinnehavaren gjort det i arrendefallet och i ”bytet”. I samtliga fall där undantag gjorts har avtalsenliga prestationer utförts vid tiden för eller i omedelbar anslutning till skadan. I samtliga fall har även omständigheter inträffat som inneburit att en fordran kommit till stånd, till exempel laga skifte, försäljning eller avverkning. Inte heller kan borgenärerna i något av dessa fall sägas ha haft anledning att anta att fordringen skulle behöva uppkomma. I NJA 1930 s. 27 har

det inte tillkommit något extra moment efter kontraktet, så ej heller i NJA 1982 s. 573, och NJA 1984 s. 600. Det kan även konstateras att borgenären haft anledning att vänta sig att fordringen skulle uppkomma i åtminstone NJA 1930 s. 27 och NJA 1984 s. 600. I NJA 1982 s. 573 förelåg felet vid avtalsdagen. Det var således upp till honom att göra en ordentlig besiktning av fastigheten.

4.4.7 Avslutning

I NJA 1987 s. 243 sägs att det, i de fall då undantag inte gjorts, inte förekommit något moment utöver avtalet som gett gäldenären anledning att hålla fordringen i minnet eller som gett borgenären intryck av att gäldenären varit på det klara med sin skuld. Samtidigt konstateras att för villkorade fordringar räknas preskriptionen från avtalsdagen. Hur hänger detta ihop? För att en villkorad fordran skall falla ut krävs något ytterligare moment utöver avtalet. Man kan något förenklat säga att avtalen är konstruerade på följande sätt: Om X så Y. I de fall då undantag gjorts har sambandet mellan det inträffade och fordringen inte varit lika direkt, förutom i NJA 1890 s. 239. Av ovanstående uttalande av HD framgår motsatsvis att det vid de fall då undantag gjorts funnits moment som skulle ha gett gäldenären anledning att hålla fordringen i minnen eller skulle ha gett borgenären det intrycket. Här blir det genast svårare, man måste nu skilja på borgenär och gäldenär. Anledningen till att detta spelar stor roll är reglerna i 5 § PL om preskriptionsavbrott. Enligt 5 § 1p bryts preskriptionen då gäldenären utfäster betalning, erlägger ränta eller amortering eller erkänner fordringen på annat sätt gentemot borgenären. Detta torde innebära att gäldenärens presterande i de flesta fall bryter preskriptionen. För att borgenären skall kunna åstadkomma ett preskriptionsavbrott krävs det att han tillhandahåller gäldenären ett skriftligt krav eller inleder något slags rättsligt förfarande. Möjliga moment blir då prestationer på gäldenärens sida som inte täcks av ovanstående resonemang samt samtliga borgenärens aktiviteter förutom skriftliga krav och stämningar.

Enligt Samuelssons och Bergströms⁷⁰ analys av NJA 1987 s. 243 kan ett sådant moment vara att borgenären genom gäldenärens verksamhet saknat fog för antagandet att skadan skulle behöva uppstå. Själv vill jag hellre se ovanstående moment som en nödvändig kvalificering av det moment som utkristalliserar sig i praxis, nämligen prestationen. Om borgenären vid prestationen har fog för antagandet att fordringen skall uppstå, till exempel vid köp då säljaren lämnar ut en vara, finns ingen anledning att senarelägga fordringens tillkomst. Men om prestationerna gäller byggnation och betalning av ett hus förutsätter köparen knappast att huset skall vara så gravt felkonstruerat att skador uppkommer vid normalt användande av huset. En eventuell preskriptionsbrytande effekt av prestationerna skulle därför förmodligen endast avse beställarens fordran på att få bygget utfört eller betalningen till

⁷⁰ Samuelsson & Bergström s.17

handa. Skulle däremot köparen på ett tidigare stadium ha anledning att anta att huset kommer att vara behäftat med ett visst fel bör han omgående påtala detta för entreprenören för att inte riskera att fordringen blir preskriberad. Vad gäller borgenärens prestation, har HD ansett att preskriptionstiden räknas från det att borgenären slutfört densamma.⁷¹

I NJA 1883 s. 200 har gäldenären varit tvungen att avverka skog för att fordran överhuvudtaget skulle kunna uppkomma. Vidare har det krävts att denna avverkning inte var tillåten. För att resonera som HD gjorde i NJA 1987 s. 243, innebär detta att avverkaren har haft anledning att tänka på konsekvenserna av olovlig avverkning och att även borgenären kunde anta att gäldenären var på det klara med vad han gjorde. I NJA 1890 s. 239 borde innehavet av motpartens mark ständigt ha påmint om kontraktet samt att motparten också visste att ett byte ägt rum. Då dessa tysta vetskaper inte räcker för att bryta preskriptionen har det krävts att grunden för fordringen flyttats fram. Som utgångspunkt för preskriptionen har då valts tidpunkten för den skadegörande handlingen, nämligen försäljningsdagen. Även 1987 års prestationsresonemang kan tillämpas eftersom det vore möjligt att fordringen preskriberades medan motparten fullgjorde sin huvudprestation.

Svårare är då de fall där avverkningsrätter sålts utan samtycke. Här har rättigheten sålts för en lång tid framåt och betalningen gjorts i förskott. Efter mer än tio år har den olovligt sålda andelen åter sålts och den ursprungliga rättighetsinnehavaren gått miste om sin rätt. Om preskriptionstiden räknats från avtalsdagen i dessa fall skulle köparen ha varit tvungen att påminna säljaren om avtalet vart tionde år, så har inte varit fallet. HD har istället flyttat fram den tidpunkt från vilken preskriptionstiden räknas, från avtalsdagen till ett senare tillfälle. Lindskog hävdar att detta visar på en tidigare benägenhet att göra undantag från det första rättsfaktumets princip vid fordringar knutna till fastigheter.⁷² En annan förklaring till utgången kan enligt honom vara att borgenärens, med gäldenärens goda minne, nyttjande av fastigheten inneburet att gäldenären ständigt erkänt kontraktets giltighet. Även här kan 1987 års prestations resonemang göras gällande, eftersom det varit fullt möjligt att köparens skadeståndskrav preskriberats under det att säljaren fullgjort sin prestation.

Resonemang om pågående prestationer kan göras även i övriga refererade rättsfall. Frågan blir då om det även passar på de fall som följt huvudregeln. Det finns ett antal fall som varit uppe i HD och där preskriptionstiden räknats från avtalsdagen⁷³ och i samtliga fall har inga prestationer förekommit efter avtalsdagen. Tittar man på NJA 1930 s. 27 finner man att inget har hänt efter ingåendet av avtalet. Gäldenären säljer inga tvålar under ett flertal år och när han väl säljer är borgenärens fordran preskriberad. I detta fall utförde borgenären sin prestation, uppfinnandet, före avtalet och gäldenären presterade, betalade royalty, aldrig. I husköpet presterade båda parter vid

⁷¹ NJA 2000 s. 569

⁷² Lindskog s. 113

⁷³ Bla NJA 1930 s. 27, NJA 1982 s. 573, NJA 1984 s. 600

avtalet, huset levererades och betalades samtidigt. Likaså i bostadsrätten, vilket innebar att säljarens optionsrätt preskriberades.

Sammantaget verkar det finnas visst samband mellan undantagsfallen, nämligen att de gäller fall där skadan uppkommit under pågående prestationer samt att borgenären saknat skäl att anta att fordringen skulle behöva uppkomma. Det sista sambandet medför att en vanlig villkorad fordran inte träffas av undantaget, eftersom borgenären då har anledning att anta att villkoret uppfylls och därmed möjlighet att vid behov bryta preskriptionen.

För att kunna hävda en undantagsregel krävs det slutligen att HD gjort undantag. Men kan man vara säker på att undantag skett? Bakom formuleringar som ”...*icke kunde anses hafva genom åkommen preskription gått förlo-rad,...*”⁷⁴ och ”...*den av arfvingarne gjorda invändning, att bolaget försuttit tid till talan härutinnan, icke förtjänade afseende,...*”⁷⁵ kan ju preskriptionsavbrott dölja sig. Vidare verkar Lindskog beskriva preskriptionsavbrytande erkännande på samma sätt som HD e contrario beskriver de fall då undantag gjorts från det första rättsfaktumets princip.⁷⁶ Det verkar dock som att det brukar framgå av domen om preskriptionsavbrott skett, se till exempel NJA 1921 s. 440. Av de fall HD avgjort under senare tid framgår dessutom mycket tydligt att domstolen valt att göra undantag från det första rättsfaktumets princip, till exempel yrkade käranden i NJA 1987 s. 243 i andrahand att slutbesiktningen skulle ha preskriptionsbrytande verkan. Svaren invände att yrkandet skulle avvisas eftersom det tillkommit i HD. Domstolen ansåg att yrkandet var tillåtet men valde att en annan lösning. Med anledning därav torde man kunna sluta sig till att det, i de ovan under 4.3 refererade fallen, gjorts undantag från det första rättsfaktumets princip.

4.5 Skäl för undantag

Som synes verkar skillnaden mellan preskriptionsavbrott och en förskjuten tillkomstdag vara hårfin. Det kan finnas två anledningar att välja det ena framför det andra. Den ena är att resultatet blir annorlunda och den andra är att man vill hellre vill göra undantag i den ena regeln.

För att ett giltigt preskriptionsavbrott skall komma till stånd krävs det ett tämligen preciserat erkännande från gäldenären eller en skriftlig påminnelse från borgenären. Skriftlighetskravet har tillkommit i samband med PL, enligt PF räckte det med en muntlig påminnelse. Eftersom ett erkännande skall vara tämligen specificerat bör det inte heller ges längre räckvidd än vad som erkänts. Nyttjande av hyresrätt kan dock enligt Lindskog anses vara en bekräftelse både på betalningsplikt och på en plikt att följa hyresavtalet i övrigt. På samma sätt bör borgenärens påminnelse inte kunna utsträckas till att gälla förhållanden som den ej omtalar. Om däremot grunden för fordringen

⁷⁴ NJA 1880 s. 205 (s. 211)

⁷⁵ NJA 1890 s. 334 (s. 341)

⁷⁶ NJA 1987 s. 243, Lindskog s. 216 f

räknas från ett senare tillfälle innebär det att preskriptionen för alla ur grundförpliktelsen kommande biförpliktelser räknas från denna dag. Sammantaget innebär detta att ett vidare omfång fås om tillkomstreglerna tillämpas i stället för reglerna om preskriptionsavbrott.

Inte i något av de ovan refererade fallen har klara preskriptionsavbrott skett. Genom att göra en mer extensiv tolkning av tillkomstreglerna har vissa av fordringarna undgått preskription. I valet mellan att tillämpa endera av tillkomst och avbrottsreglerna extensivt kan ett syfte vara en önskan om att avbrottsreglerna skall vara distinkta och ej vara föremål för långtgående tolkningar. Samtidigt öppnar man en dörr för dessa fall genom en extensiv tolkning av tillkomstreglerna.

5 Avslutning

5.1 Inledande anmärkningar

Som avslutning kommer jag först att sammanföra resultaten från den historiska tillbakablicken och rättsfallsanalysen, för att sedan tillämpa slutresultatet på ett hyresavtal.

5.2 Gällande principer

Enligt huvudregeln i 2 § PL preskriberas en fordran 10 år efter dess tillkomst. Mot bakgrund av den stora variationsrikedomen, internationellt sett, i tolkningen av tillkomstbegreppet är lagregeln inte entydig. Det är fullt möjligt att anlägga det tyska synsättet, enligt vilket fordringen är tillkommen då den faktiskt kan krävas in. Efter en undersökning av preskriptionens historiska tillämpning i Sverige kan det dock konstateras att dagen för fordringens tillkomst i de flesta fall skall anses vara den dag då det första rättsfaktumet fordringen grundades på inträffade, *det första rättsfaktumets princip*. I lagtext uttrycktes detta för första gången i PF. I PL har dock denna förklaring av tillkomstbegreppet redigerats bort. Trots detta innebar den nya lagen ingen ändring på denna punkt eftersom lagstiftaren inte avsåg att ändra rättsläget, utan endast att modernisera språket. Då någon förändring således inte skett kan ledning fortfarande sökas i 1861 års bestämmelse, där avtalsdagen pekas ut. Som visats gäller detta även för villkorade fordringar som kanske rent av förfaller efter det att preskriptionstiden gått ut.

Men då PL är mycket allmänt hållen verkar det finnas tillfällen då HD valt en senare tidpunkt för preskriptionen. Detta kommer tydligen till uttryck i NJA 1987 s. 243 där HD konstaterar att *”Om flertalet av de situationer i vilka en villkorlig fordran ansetts böra preskriberas redan från avtalstidpunkten synes kunna sägas att det i förhållandet mellan borgenär och gäldenär inte ingått något moment utöver själva avtalet som gett gäldenären anledning att hålla fordringen i minnet eller gett borgenären intryck av att gäldenären varit på det klara med sin skuld.”* för att sedan bestämma den i fallet aktuella fordringens tillkomstdag till slutbesiktningsdagen istället för avtalsdagen. Ett sådant moment som HD beskriver i domen har i praxis ofta varit att fordringen stammat ur ett perdurerande avtal, en ytterligare förutsättning är att borgenären saknat fog för antagandet att fordringen skulle behöva uppkomma över huvud taget. För att inte flytta fram tillkomstdagen i sådana fall krävs det enligt HD starka skäl grundat på preskriptionsinstitutionens syften. Tillkomstdagen har i samtliga fall satts till tidpunkten för skadan, eller i vissa fall snarare tidpunkten för orsaken till skadan.

HD har även i NJA 2000 s. 569 fall gjort avsteg från det första rättsfaktumets princip. I det fallet slog domstolen fast att borgenärens fordran på be-

talning av huvudgäldenären för prestationer som skall utföras i framtiden anses tillkommen då prestationen slutförts eller om förskottsbetalning avtals, innan prestationen. I ett hyresförhållande innebär detta att fordran på hyra anses tillkommen före varje hyresperiod, om hyran erlägges förskottsvis. Värt att notera är att HD inte valt att gå vägen via preskriptionsavbrott, utan domstolen har uttryckligen valt att flytta fram tillkomstdagen. Undantagsregeln har även bekräftats genom NJA 2002 s. 142.

Att det skulle vara möjligt att tillämpa en undantagsregel framgår även av doktrin och i viss mån av förarbetena till PF. Vad gäller doktrin kan nämnas Hasselrots uttalande i Obligationsrätt. Mot detta talar Lindskogs standardverk Preskription. Dock anser han att undantag kan göras i vissa typsituationer. Av förarbetet till PF framgår att lagstiftaren möjligen kunde tänka sig fall då undantag kunde göras.

Sammantaget tyder det mesta på att man kan tala om en befintlig undantagsregel. En regel som innebär att det vid vissa tillfällen är möjligt att göra avsteg från det första rättsfaktumets princip. Dessa tillfällen är enligt praxis kontraktsbrott i perdurerande avtal. Det räcker dock inte att det är fråga om ett varaktigt avtal, utan det krävs även att fordringen inte borde ha förutsetts av borgenären.

5.3 Illustration

Ett hyresavtal är ett avtal om total nyttjanderätt i en byggnad eller hus på egen fastighet eller ofri grund. Att nyttjanderätten är total innebär att hyresvärden lämnar över besittningen av objektet till hyrestagaren. För att det skall vara fråga om ett hyresavtal krävs det även att upplåtelsen sker mot ersättning, hyra eller annan prestation.⁷⁷

När sker då preskription av fordringar med anledning av detta hyresavtal, förutsatt att båda parter är näringsidkare och ingen specialreglering finns? Tänkbara fordringar är värdens fordran på hyra och ersättning för skador på lokalen samt hyrestagarens fordran på grund av brister i hyresrätten.

Av NJA 2000 s. 569 framgår att hyresvärdens fordran på hyra anses ha uppkommit när den tid som hyran belöper på gått till ända eller, vid förskottsbetalning, när hyran förfallit till betalning. Om så inte varit fallet hade borgenären varit tvungen att vidta preskriptionsbrytande åtgärder samtidigt som han utförde sin huvudprestation, upplåtandet av lokalen. För ett sådant resultat skulle det enligt NJA 1987 s. 243 krävas starka skäl grundade på preskriptionsinstitutets syften. Vad gäller fordringar på grund av hyresgästens skadegörelse bör dessa preskriberas först efter hyrestidens utgång. Detta eftersom värden i annat fall skulle behöva åstadkomma preskriptionsavbrott under den tid han utför sin huvudprestation. En ytterligare förutsättning är att värden genom hyresgästens verksamhet har fog för antagandet att ingen

⁷⁷ Larsson & Synnergren, s. 18

skada skall behöva uppkomma. Om skada uppkommer bör preskriptionstiden räknas från avtalsförhållandets upphörande eftersom ingen skada kan sägas föreligga innan den skulle ha varit åtgärdad. Paralleller kan dras med NJA 1987 s. 243 och resonemanget kring från vilken tid preskriptionen skall räknas i ett entreprenadfall. En skada på lokalen bör vara åtgärdad då den återlämnas till värden, förutsatt att det inte är en skada som påverkar andra än hyresgästen. Fordran på en sådan skada bör preskriberas direkt från dess tillkomst, eftersom värden då borde bli medveten om skadan.

Enligt 61 § HL preskriberas en fordran på grund av ett hyresförhållande två år från det att hyresgästen lämnade lägenheten. Detta innebär att värdens fordran på grund av hyresgästens skadegörelse preskriberas två år efter hyresgästens flytt eller avtalets utgång. Denna paragraf gäller även hyresgästens fordran mot hyresvärden på grund av brister i hyresrätten, t.ex. oskäligt hög hyra. Men om PL tillämpats borde preskriptionstiden ha räknas från avtalsdagen. Därefter har värden förvisso fortlöpande utfört sin huvudprestation, men om bristerna förelåg redan vid avtalsdagen borde den dagen räknas som tillkomstdag. Galdenären hade i så fall fog för antagandet att fordringen skulle uppstå. Däremot skulle fordringar på grund av senare uppkomna brister anses tillkomna vid deras faktiska tillkomstdag.

Litteraturförteckning

- Bergström, C & Samuelsson, P Preskription av fordran vid överdebitering i leasingavtal, Stockholm 2000
- Fehr, M Bidrag till läran om fordringspreskription enligt svensk rätt, 1913
- Hasselrot, B Den allmänna fordringspreskriptionen, 1921
- Hasselrot, B Handelsbalken jemte dithörande författningar, 2 delen, 2. uppl., 1910
- Lag-commiteen Förslag till allmän civillag, 1826
- Larsson, N & Synnergren, S Kommersiella hyres och arrendeavtal i praktiken, 1. uppl., Norstedts 2000
- Lindblad, J C Om prescription enligt svensk lag, 1843
- Lindskog, S Preskription, 2 uppl., Norstedts 2002
- Nehrman, D Inledning til then svenska jurisprudentiam civilem, 1732
- Nordling, E V Om präskription enligt svensk allmän förmögenhetsrätt, 1877
- Peczenik Juridikens teori och metod, Norstedts Juridik 1995
- Rålamb, C Observationes Juris Practicæ, 1679
- Ds Ju 1975:11
Ds Ju 1977:14
Lu 76/77:24
Prop. 1976/77:5
Prop. 1979/80:119
Sou 1957:11

Rättsfallsförteckning

NJA 1883 s. 200
NJÄ 1890 s. 239
NJÄ 1890 s. 334
NJÄ 1915 s. 626
NJÄ 1923 s. 541
NJÄ 1930 s. 27
NJÄ 1936 s. 385
NJÄ 1982 s. 573
NJÄ 1984 s. 600
NJÄ 1987 s. 243
NJÄ 1996 s. 560
NJÄ 1996 s. 809
NJÄ 1998 s. 750
NJÄ 2000 s. 569
NJÄ 2002 s. 142